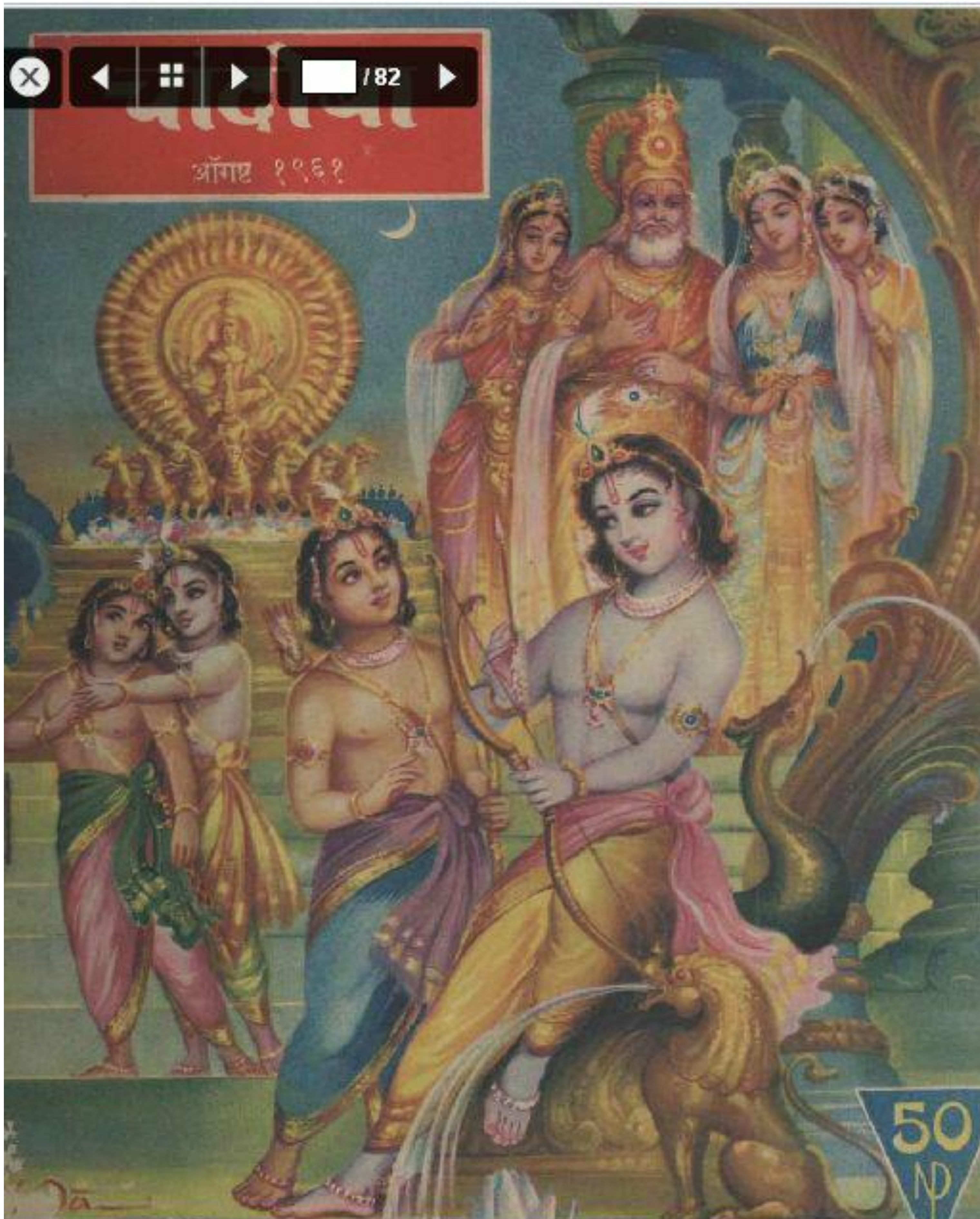

ऑगष्ट १९६१
50
NP

कावडीचा महिमा

हिमालय पर्वतांत मानसरोवराजवळच्या कुरणांत जवळपासच्या खेडेगांवांतील गाईगुरें चरायला जात असत. गुराखी सकाळीं व संध्याकाळीं गाई मोजीत तेव्हां गाईंची संख्या बरोबर असे. परंतु दुपारीं मोजून पाहिल्या तर एक गाय वाढलेली आढळून येई.

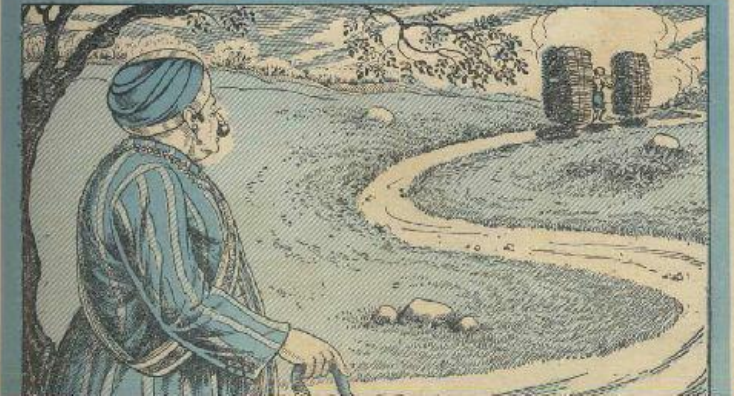
त्याचें कारण गुराख्यांना किंवा त्या गांवच्या लोकांना माहीत नव्हतें. रोज दुपारीं कामधेनु त्या कुरणांत चरायला येई व ती इतर गाई सारखीच दिसत असल्या कारणानें कळत नसे. परंतु कामधेनु केव्हां येते किंवा जाते हें मात्र कोणाच्या नजरेस आलें नव्हतें. मग दुपारच्या वेळीं एक गाय वाढते ती कामधेनूच आहे हें तरी कसें कोणाला कळणार! सर्व म्हणत मोजतांना आपलीच चूक होत असेल.

त्याच गांवांत एक म्हातारा लाकूडफोड्या रहात असे. तो त्याच रानांत लाकडें तोडून ती एका कावडींत घालून घेऊन येत असे. तो तीं बाजारांत घेऊन जाई व विकून पैसे मिळवी. त्यावरच त्याचा उदरनिर्वाह फार कष्टानें चाले. तो व बायकामुलें मिळून सात-आठ पोटें या मिळकती वर किती दिवस चालणार!

एकदां म्हातारा आपली कावड घेऊन रानांत जात होता. वाटेंत गाई उभ्या होत्या. पुढें जायला वाट नव्हती. म्हणून आपल्या कावडीनें गाईंना बाजूला सारीत वाट काढीत तो पुढें जाऊं लागला. जात असतां नकळत कामधेनूच्या अंगाला त्याची कावड लागली व तिचे केस त्याच्या कावडींत अडकून राहून गेले. कारण कावड जुनी व जागोजागीं पिंजलेली होती. पण कामधेनूचे केस त्याच्या कावडींत राहून गेल्याची गोष्ट मात्र म्हाताऱ्याला कळली नाहीं.

त्या दिवशीं त्यानें नेहमीं प्रमाणें दोन्ही बाजूला लाकडें रचून कावड उचलली तेव्हां त्याला हें पाहून आश्चर्य वाटलें कीं कावड अगदीं हलकी आहे. म्हणून त्यानें आणखी लाकडें रचलीं. उचलून पाहिली तर वजन नाहीं. म्हाताऱ्याला जास्तच आश्चर्य वाटलें. त्याबरोबर त्याला आनंदपण वाटला कीं, आतां खूप लाकडें भरून न्यायला हरकत नाहीं. मिळकत वाढेल व मुलाबाळांचीं पोटें छान भरतील. त्यानें देवाला नमस्कार केला व डोक्यापर्यंत येतील इतकीं लाकडें रचून कावड उचलली व गांवाकडे निघाला. त्या दिवशीं म्हाताऱ्याला इतकी मिळकत मिळाली कीं त्याच्या घरच्या सर्व लोकांचीं पोटें छान भरलीं व थोडे पैसे शिल्केंत देखील पडले.

त्या दिवसापासून म्हाताऱ्याचें आयुष्य सुखानें जाऊं लागलें. एक दिवशीं म्हातारा नित्याप्रमाणें लाकडें घेऊन जात होता. त्याला गांवच्या एका श्रीमंत गृहस्थानें दुरून पाहिलें व बोलावून विचारलें—" कायरे! दिसायला तर तूं अगदीं अशक्त दिसतो

आहेस. म्हातारा पण आहेस. मग इतकीं लाकडें कशी का बरें उचलतोस?"

लाकूडफोड्या हात जोडून म्हणाला— "मालक, त्यांत माझें काय मोठेंपण? हा सर्व त्या कावडीचा महिमा आहे. वाटेल तेवढीं लाकडें रचलीं तरी फुलांच्या परडी सारखी हलकी वाटतात.

त्या श्रीमंत गृहस्थानें स्वतः कावड उचलून पाहिली. नुसत्या एका बोटानें लाकडें भरलेली कावड उचलली तरी ती उचलतां आली. तेव्हां कावडींत कांहीं महिमा आहे असें त्याला वाटलें.

थोडा वेळ विचार करून तो लाकूड-फोड्याला म्हणाला—"कायरे, ही कावड मला देतोस का? तूं मागशील ती किंमत मी देईन." त्यानें विचार केला, प्यायचें पाणी भरणारे नोकर दहावीस खेपा घालतात. ही कावड घेतली तर एक नोकर दोघां तिघांचें काम करूं शकेल.

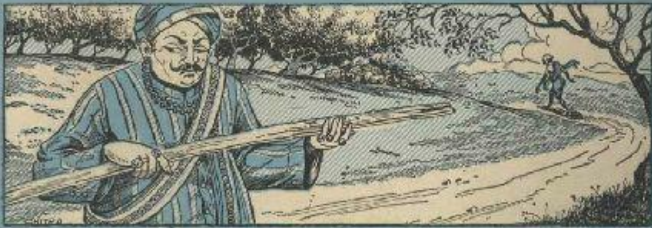
म्हातारा लाकूडफोड्या म्हणाला— "मालक! बायका पोरांचें पोट भरतें आहे. म्हणून जरा विचार करतों."

"अरे त्यांत विचार कसला? मी तुला तीनशें मोहरा देतों" तो श्रीमंत म्हणाला.

लाकूडफोड्या कबूल झाला. तीनशें मोहरा घेऊन त्यानें कावड दिली व घरीं निघून गेला.

कावड मळकट व जुनाट दिसली म्हणून त्या श्रीमंतानें ती धुवून साफ स्वच्छ केली. त्याबरोबर तिचा महिमा पण पार नाहींसा झाला. कामधेनूचे केस निघून गेले होते.

श्रीमंतानें म्हाताऱ्याला बोलावून विचारलें. तो म्हणाला—"मी कावड दिली तेव्हां तिच्यांत महिमा होता. आतां ही कावड घेऊन मी काय करूं?" असें सांगून म्हातारा निघून गेला.

स्यमंतकमणि

सहावा अध्याय

पळत पाहुनी शतधन्व्याला
नाहिं सोडिलें कृष्णानें।
पाठलाग करण्याचें ठरवुनि
बोलविले बलरामानें ॥

दोघे भाऊ पाठी मागें
दिसले शतधन्व्या जेव्हां,
एकवटुनि बळ पळूं लागला
मूर्ख बिचारा तो तेव्हां ॥

नव्हति जिवाची आशा उरली
परंतु नव्हता अन्य उपाय।
धांपा टाकित होता घोडा
दमला होता करील काय।

हद्द द्वारकेची पण कशि तरि
ओलांडुनि तो गेला पार।
अंग टाकलें करुनि धन्याची
सेवा त्यानें घटका चार।

घोडा मेल्यावर तो पायीं
पळूं लागला घेउनि प्राण।
सहज गांठलें कृष्णानें त्या
नव्हता उरला शरिरीं त्राण ॥

पाहुनि जवळीं श्रीकृष्णाला
दगड लागला तो फेंकूं।
"शरण हरीला जा!" मन वदलें
आलें नाहीं पण ऐकूं ॥

कृष्णानें मग चक्र सुदर्शन
सोडुनि केला वध त्याचा।
डोकें उडलें वरचें वरतीं
दुःखद शेवट तो साचा ॥

मेला शतधन्वा पण मणि तो
दिसला नाहीं कृष्णाला।
सर्व तपासुन पाहिलें तरी
मणि न मिळाला तो त्याला ॥

निरोप ऐकुन अक्रूर आला
मुसळधार पाउस पडला।
कृष्ण जाउनी अक्रुराकडे
प्रेमें त्याला हें वदला–

"दादा संशय करून मजवर
निघून गेला रागानें।
मण्यासाठिं का असें करावें
क्रूर कर्म शतधन्व्यानें ?

"वध करतांना हात कचरला
पण कर्तव्या सोडुं कसें ?
वळण लावण्या प्रजेस कधिं कधिं
करावेंच लागतें असें॥"

"सोडुन दिधला गुन्हेगार जर,
गुन्हे वाढतिल तिपटीनें।
मरतेवेळीं मजला सारें
सांगितलें शतधन्व्यानें॥"

लपवा लपवी करूं न शकला
अक्रुर कृष्णाच्या जवळीं
वदला–"चुकलों! घे हा मणि तो!"
ठेवुनिया पायांजवळीं॥

"सहाय्य केलें नाहीं म्हणुनी
केलें हें सारें त्यानें।
टाकुनि गेला पळतांना तो
घरांत माझ्या रागानें॥"

चकित जाहले सर्व ऐकुनी
आला कळतां तें बलराम।
कृष्णावरचा संशय गेला
झालें पुरतें सगळें काम॥

कथा स्यमंतक मण्याचि ऐकिल
भक्ती पूर्वक जो कोणी ?
कधीं आळ त्यावरती खोटा
शकेल आणूं का कोणी ?

[संपूर्ण]

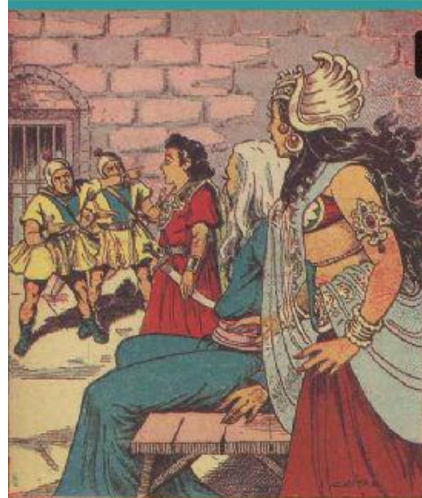
[१०]

[चित्रसेन व उग्राक्ष दोघांनीं आपापल्या सैन्यासह कपिलपूरचा किल्ला सर केला. कपिलपूरचा राजा वीरसिंह यास बंदीगृहांतून मुक्त केलें. वीरसिंहानें विचारलें, राजद्रोही नागवर्मा कोठें आहे? चित्रसेन म्हणाला, त्याच्या समाचारास सेनापतीला पाठविलें आहे. पुढें वाचा.]

चित्रसेनाकडून सर्व वृत्त ऐकून वीरसिंहाला आश्चर्य वाटलें. त्यानें एकदां उग्राक्षाकडे व नंतर चित्रसेनाकडे पाहून विचारलें– "म्हणजे तुमचा दोघांचा परस्पर संबंध मालक आणि सेवक असा आहे तर! मी सुद्धां तें ऐकलें होतें. पण नागवर्मा माझ्या विरुद्ध कारस्थानें करूं लागला हें कळल्यावर देखील मी शेजारच्या मित्र राजवंशाची मदत घेतली नाहीं. कारण....आतां मी काय सांगूं!"

"होय महाराज! उग्राक्षाचा व्यवहार व बोलणें सुरवातीला असें कांहीं विचित्र होतें कीं, संशय वाटणें साहजिक होतें. राजकन्येला देखील प्रथम तसाच संशय आला." चित्रसेन म्हणाला.

तें ऐकून कांतिमतीनें स्मित केलें. उग्राक्ष मात्र स्तब्ध उभा होता. तो टक लावून वीरसिंह महाराजांकडे पहात होता. वीरसिंह कांहीं तरी विचारांत गढलेला दिसला. थोड्या वेळानें त्यानें विचारलें–"मग काय

उग्राक्ष! चित्रसेन महाराज जे म्हणाले तें सर्व खरें आहे तर!"

"चित्रसेन महाराजांनीं जें कांही सांगितलें तें सर्व खरें आहे. फक्त त्यांचें लग्न वेळेवर करून दिलें व त्यांची महाराणी आली कीं झालें काम!" उग्राक्ष म्हणाला.

तें ऐकून कांतिमती थोडी लाजली. वीरसिंह स्मित करून कांहींतरी बोलणार होता, इतक्यांत दोन सैनिक धांवत आले व धांपा टाकीत घाई घाईनें म्हणाले—"नागवर्मा सैन्य घेऊन किल्ल्यापासून फार जवळ येऊन पोंचला आहे."

नागवर्माचें नांव ऐकून वीरसिंह व चित्रसेन दोघांना आश्चर्य वाटलें. म्हणजे नागवर्मा धवलगिरी काबीज करून परत येत आहे कीं, पराभव झाल्यामुळें पळून येत आहे! तो पळून परत आला असल्यास माझा सेनापति कोठें आहे? त्यानें त्याला वाटेंत कां नाहीं गांठलें? कांहीं असो किल्ल्याच्या रक्षणासाठीं कांहींतरी उपाय-योजना केलीच पाहिजे, चित्रसेनानें ठरविलें.

"उग्राक्ष! तूं आपलें सैन्य घेऊन किल्ल्याचें रक्षण कर. बुरुजावर तीर कमान घेऊन कांहीं सैनिकांना उभे करूं या. हो पण अमरपाल कोठें आहे!" चित्रसेननें विचारलें.

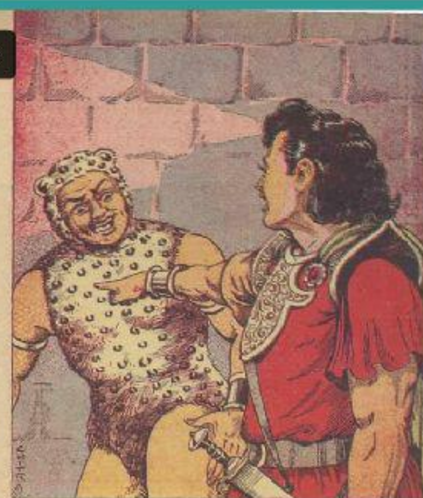
एका सैनिकानें पुढें येऊन उत्तर दिलें कीं, तो स्वतः पुढें जाऊन झाडींत लपून पाहून येणार आहे कीं, शत्रूचें सैन्य किती मोठें आहे.

"उग्राक्ष! तूं व तुझे सैनिक किल्ल्याच्या मुख्यद्वारांवर उभे...." चित्रसेन बोलतच होता, उग्राक्ष जोरानें हंसला. म्हणाला—"आतां किल्ल्याला द्वारच कोठें आहे! आणि तसें पाहिलें तर पहावें तिकडे तटाला द्वारेंच झालीं आहेत. आणि बुरूज म्हणशील तर दगडामातीचे मोठे ढीग होऊन पडले आहेत. किल्ला सर करण्यासाठीं आपण जो पराक्रम केला तो सर्व विसरलास वाटतें?" उग्राक्ष म्हणाला.

"खरेंच! मी तें सर्व विसरूनच गेलों! आतां शत्रूला आंत प्रवेश करणें अगदीं सोपें झालें आहे. नागवर्मा इतका लवकर येईल या गोष्टीची मला कल्पना देखील नव्हती." चित्रसेन म्हणाला. सर्व मेहनत फुकट जाणार कीं काय असें वाटलें त्याला.

इतक्यांत अमरपाल धांवत धांवत आला व म्हणाला—"तो बंडखोर धवलगिरीच्या सैन्यासमोर टिकाव न लागल्यामुळें पळून येत आहे. त्याच्या बरोबर तसें मोठें सैन्य पण नाहीं. त्याचा पाठलाग करीत आणखी एक सैन्य येत आहे. तें बहुतेक आपले वडील तारकेश्वर महाराजांचें असावें. किंवा आपण सेनापतींबरोबर पाठविलेलें सैन्य असावें."

अमरपाल बोलत असतां मध्येंच उग्राक्ष आनंदातिरेकानें इतका मोठ्यानें हंसला कीं सारा वाडा हादरला. चित्रसेनाला पण आनंद झाला. तो अमरपालला म्हणाला—"तूं सैन्य एकत्र कर आणि मी येई पर्यंत वाट पहा.

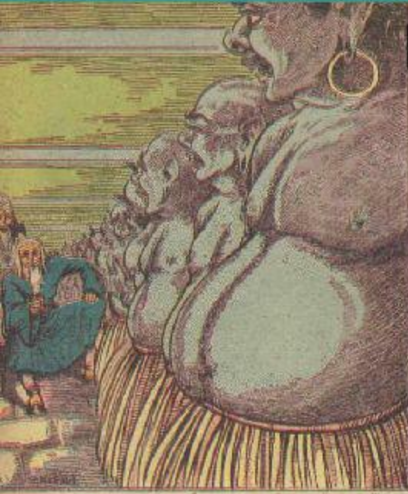

त्या बंडखोर नागवर्माला कळलें पाहिजे कीं, विश्वासघाताचे फळ काय मिळतें. त्याला आज यमसदनास पाठविल्याशिवाय मला चैन पडणार नाहीं."

"मी एक सूचना करणार आहें!" उग्राक्ष म्हणाला.

"काय, बोल ना!" चित्रसेनानें विचारलें.

"नागवर्माला किल्ल्यांत शिरूं द्यावें. येऊं दे त्या चोराला आंत. नंतर चारी बाजूंनीं त्याच्यावर एकदम हल्ला करून सर्वांचा एकदम संहार करतां येईल." उग्राक्षानें सूचना केली.

"महाराज! उग्राक्षाची ही सूचना मला बरोबर दिसते आहे. स्वारी असें समजत असेल कीं किल्ला स्वसंरक्षणास उपयोगी पडेल म्हणून इकडेच येत असेल. पण किल्ला आपण सर केला आहे हें जर त्याला कळलें तर तो रानावनांत पळून जाईल व हातांत सांपडलेलें सावज निसटून जाईल." अमरपाल म्हणाला.

चित्रसेननें विचार केला, उग्राक्षाची सूचना बरोबर दिसते आहे. अमरपालनें देखील दुजोरा दिल्यावर पुन्हां दुसरा विचार करण्याचें कारणच नाहीं. उग्राक्षाकडे वळून म्हणाला—"तुझी सूचना मान्य आहे. पण समज कांहीं लोक सरळ राजवाड्यांत शिरले तर! कारण तेथून त्यांना बाहेर काढणें अशक्य आहे."

"तें माझ्यावर सोडून द्या महाराज! माझ्या राक्षस अनुयायांच्या शक्तीचा अंदाज अद्याप आपणांला लागलेला दिसत नाहीं. नागवर्माला नाहींसा केल्या शिवाय या प्रदेशांत शांतता नांदणें अशक्यच समजा. जर तो आज वांचला तर त्याच्याजवळ सैन्य असूं द्या अगर नसूं द्या त्याची डोकेदुखी सदा आपल्याला सहन करावी लागेल." उग्राक्ष म्हणाला.

वीरसिंहानें सैनिकांकडे वळून म्हटलें—"जो कोणी नागवर्माला जिवंत धरून माझ्या समोर हजर करील त्याला मी आपलें अर्धे राज्य देईन. जो त्याचें डोकें छाटून आणून दाखवील त्याला एक हजार मोहरा इनाम!"

"अर्धे राज्य!" म्हणत कांतिमतीनें एकदां आपल्या वडिलांकडे पाहिलें.

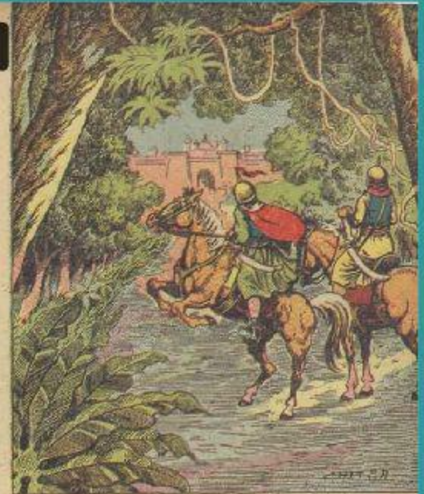
"होय अर्धे राज्य! त्या दुष्टानें बंड करून मला कैदेंत टाकलें व माझ्या प्रजेला सतावून सोडलें. माझें नशीब बलवत्तर व चित्रसेनचे उपकार म्हणून मी आज जिवंत बाहेर येऊं शकलों." वीरसिंह म्हणाला.

"परंतु नागवर्माला हें कळतां कामा नये कीं किल्ल्यांत कोणी आहे. सर्व सैनिकांनीं जागोजागीं लपून बसावें आणि नागवर्मा किल्ल्यांत शिरल्यावर खूण होतांच चारी बाजूंनीं सर्वांनीं एकदम हल्ला करावा." चित्रसेननें सुचविलें.

"महाराज हा कामाची जबाबदारी माझ्यावर व अमरपालवर! आपण निश्चिंत रहावें. आपण, वीरसिंह महाराज व राजकन्या तिघांनीं वाड्यांत बसून आमचा पराक्रम पहावा." असें सांगून उग्राक्ष आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला—"चला रे माझ्या मागें!"

चित्रसेन व उग्राक्ष दोघांचे सैनिक वाड्यांत पडक्या तटामागें किंवा झाडाझाड जेथें ज्याला सोइस्कर वाटलें तेथें जाऊन लपून बसले.

तिकडे नागवर्मा किल्ल्याच्या तटाबाहेर येऊन पोंचला. घोड्यावर बसून त्यानें एकदां तटाकडे पाहिलें आणि बरोबर येणाऱ्या आपल्या एका साथी मित्राला म्हणाला—"करवीर! आपल्याला वाटलें होतें

तसेंच झालेलें दिसतें आहे. शत्रुसैन्य किल्ल्यांत शिरून तेथें जी लूटमार करतां आली ती करून निघून गेलेलें दिसतें आहे. किल्ला इतका मजबूत होता पण त्याची दशा पहा काय झाली आहे ती."

हा करवीर अग्निद्वीपांतून व्याघ्रचर्म घालून आलेल्या लोकांचा सरदार होता. तो आपल्या अनुयायांसह चित्रसेनचे वडील तारकेश्वर महाराज यांचे राज्य जिंकण्यासाठीं गेला होता. पण त्यांना यश आलें नाहीं आणि स्वतःचा बचाव करण्यासाठीं पळून जावें लागलें.

"महाराज! मला देखील तसेंच वाटतें. पण आपलें सैन्य कोठें गेलें? तें सर्व कापलें गेलें की काय? माझे अनुयायी व माझें भयंकर पक्ष्यांचें सैन्य यां पैकीं कांहीं एक दिसत नाहीं. काय भानगड आहे समजत नाहीं." करवीर जास्त काळजींत पडला. कारण त्याचें बळ म्हणजे ते भयंकर पक्षी होते. त्यांच्या भरंवशावर तो तारकेश्वर वीरसिंह, चित्रसेन व उग्राक्ष सर्वांचें राज्य-गिळंकृत करणार होता.

"मला असें वाटतें आहे कीं, वीरसिंह व त्याची मुलगी कांतिमती ही शत्रुपक्षांत सामील झाली असावी. चित्रसेननें किल्ला सर करून कांतिमतीला सोडविलें असेल व तिचा बाप चित्रसेनाचे उपकार मानून तो सांगेल तें करायला तयार झाला असेल." नागवर्मा म्हणाला. थोड्या वेळानें तो पुढें म्हणाला—"आतां त्या सर्व गोष्टींचा विचार करावयास आपणांजवळ सवड नाहीं. प्रथम आत्मरक्षणासाठीं या किल्ल्यांत गेलेंच पाहिजे. तारकेश्वराचें सैन्य मार्गी येत आहे. समोरा-समोर त्याच्याशीं युद्ध करणें आपल्याला आतां तरी शक्य नाहीं."

नंतर नागवर्मा व करवीर दोघांनीं आपा-पल्या अनुयायांना किल्ल्यांत शिरायला सांगितलें आणि सर्व किल्ल्याच्या एका फाटकाजवळ येऊन दाखल झाले.

दोघांनीं आंत डोकावून पाहिलें. आंत चिटपाखरूं देखील नव्हतें. किल्ल्याच्या तटाला खिंडारें पडलेलीं होतीं. पण राजवाडा मात्र शाबूत होता. आंत कोणी असेलसें वाटलें नाहीं. पण नागवर्माला शंका आली, आपल्याला धोका तर होत नाहीं!

"धोका काय असणार! किल्ल्यांत जी चीज वस्तु, सोनें चांदी वगैरे मिळणें शक्य होतें तें घेऊन शत्रु पळून गेला असणार.

बरोबर कांतिमती व वीरसिंह देखील गेलेले असणार. कारण त्यांना आपल्या हातून सुटका मिळवून घेणें अशक्य होतें. म्हणून आपण येण्यापूर्वीच चित्रसेनाबरोबर सर्व पळून गेलेले असणार." करवीर म्हणाला.

"हें सर्व कबूल! पण आपल्या सैन्यांतील एक सैनिक देखील दिसत नाहीं. एकाचें प्रेत तरी! तेंहि नाहीं. प्रेतें नाहींशी कशी होतील? उग्राक्ष व त्याचें राक्षसांचें सैन्य तर आलें नव्हतें मदतीला? तसें असेल तर मात्र सर्व शक्य आहे." नागवर्मा म्हणाला.

उग्राक्षाचें व त्याच्या राक्षस सैन्याचें नांव ऐकतांच करवीरचा धीर सुटला. कारण त्याचें खरें वैर उग्राक्षाशींच होतें. तो सूड उगवायला मागें पुढें पाहणार नाहीं हें तो ओळखून होता. करवीरनें नागवर्माच्या घोड्या शेजारीं आपला घोडा नेला व हळूच त्याच्या कानांत सांगितलें—"महाराज! मला वाटतें आपण स्वतः किल्ल्यांत जाऊं नये. एक उपाय करावा."

"काय करावेंसें वाटतें तुला?" नागवर्मानें उत्सुकतेनें विचारलें.

"किल्ला इतका निर्जन व शांत पाहून मला जास्तच संशय येऊं लागला आहे. राक्षस आणि त्यांचा नायक उग्राक्ष आपली वाट पहात टपून बसले नसतील कशावरून? ते टपून बसले आहेत हें कळल्यावर तरी किल्ल्यांत शिरण्याव्यतिरिक्त दुसरा उपायच काय आहे? कारण बाहेरचें संकट त्याहून मोठें आहे. तारकेश्वरचें सैन्य अगदीं पाठीवर आहे. तरी प्रथम आपण आंत न जातां आपलें सैन्य पाठवूं या. आंत कांहीं हालचाल दिसली तर पुढील विचार पुढें करूं. हालचाल दिसली नाहीं तर किल्ल्यांत शिरायला कांहीच हरकत नाहीं.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

* मानभंग *

फार पूर्वी हिमालय पर्वतांतील एका प्रदेशांत एक राजा राज्य करीत असे. तो एक महा पराक्रमी राजा होता. त्या डोंगरी प्रदेशांत गरीब लोकच जास्त रहात असत. एक गरीब जादुगार त्याच प्रदेशांत रहात असे. तो जादूचे प्रयोग करून लोकांचें मनोरंजन करी. तो मांत्रिक साधासुधा नव्हता. खरोखरींच त्याच्या जवळ जादूचें दुर्मीळ असें कसब होतें. त्याच्या जादूच्या प्रभावानें गरिबांना वाटे कीं, ते राजवाड्यांत राहून राजभोग भोगीत आहेत. केव्हां केव्हां त्यांना वाटे कीं, ते नंदनवनांत विहार करीत आहेत. परंतु हा आनंद कांहीं वेळापुरताच अनुभवावयास मिळे.

जादुगाराची कीर्ति गांवोगांव पसरली व शेवटीं राजाच्या कानावर देखील जाऊन पोंचली. म्हणून राजानें एके दिवशीं त्या जादुगाराकडे निरोप पाठवून त्याला आपल्या दरबारीं बोलाविलें व म्हणाला—"तूं आपले जादूचे प्रयोग दाखवून लोकांना चकित करून टाकतोस, म्हणें. एकदां मी स्वतः तुझे प्रयोग पाहणार आहें."

तें ऐकून जादूगार म्हणाला—"महाराज! माझी जादू व मंत्र सामान्य लोकांसाठीं आहेत. आपल्या सारख्या थोरां मोठ्यांच्या डोळ्यांत धूळ फेंकणें मला शक्य होईल का?"

"त्यांत काय? मला देखील तुझी ती जादू पाहायची आहे. मी सांगतों आहें, मग तुला संकोच करण्याचें कारण काय?" राजा म्हणाला.

"महाराज! आपली आज्ञा समजून मी आपली जादू दाखवायला तयार आहें. पण माझी एक अट आहे. माझ्या हातून चुकून महाराजांचा उपमर्द झाला तर महाराज मला

शिक्षा करणार नाहींत असें अभयदान महाराजांनीं लिहून दिल्यास मी आपलें कसब दाखवावयास तयार आहें." जादुगारानें विनम्रपूर्वक विनंति केली.

राजानें, त्या प्रमाणें अभयदान दिल्याबरोबर राजाला राजवाड्याबाहेर लोकांची गर्दी जमल्यासारखा आवाज ऐकूं आला. घोड्यांचें खेंकाळणें ऐकूं आलें. राजानें खिडकींतून डोकावून पाहिलें तर पलीकडच्या उद्यानांत लोक गवत कापीत असलेले दिसले.

" माझ्या परवानगी शिवाय राजोद्यानांतून गवत कापायला हे कोण लोक आले आहेत. धरून आणा त्यांना. त्यांचे घोडे धरून माझ्या तबेल्यांत बांधून ठेवा." राजानें हुकूम सोडला.

शिपाई राजाच्या हुकमाप्रमाणें त्यांना धरायला धांवले तर तेथें त्यांना एक मोठें सैन्य तळ देऊन बसलेलें दिसलें. त्यांनीं तंबू ठोकले होते. एका मोठ्या शामियान्यांत एक सोन्याचें व एक चांदीचें सिंहासन होतें. राजाचे शिपाई तें सर्व दृश्य पाहून घाबरले. त्यांनीं पाणी भरणाऱ्या कांहीं भय्यांना जवळ जाऊन विचारलें-" हें कोणाचें सैन्य आहे आणि इकडे येण्याचें कारण काय ?"

" आम्ही पाताळ लोकांतले राहणारे ! हें आमचा राजा नागराज याचें सैन्य आहे. तें सोन्याचें सिंहासन आमच्या राजाचें आहे व चांदीचें आमच्या युवराजांचें." एक पाणी भरणारा भय्या म्हणाला.

शिपायांनीं राजवाड्यांत परत जाऊन त्यांनीं जें कांहीं पाहिलें व ऐकलें होतें राजाला जाऊन सांगितलें. राजानें चकित होऊन विचारलें-" कोण ! नागराजा आले आहेत ? तर मग चला त्यांच्या दर्शनास गेलें पाहिजे. माझें तें कुल दैवत आहे व माझी प्रजा तर त्यांची नियमपूर्वक पूजा करते." असें सांगून राजा निरनिराळ्या प्रकारचे उपहार घेऊन निघाला.

राजा शामियान्याजवळ पोंचला तेव्हां नागराजा कनकसिंहासनावर बसले होते व युवराज रजतसिंहासनावर. राजानें पुढें येऊन वांकून नमस्कार केला व म्हणाला-" हे पाताळपति ! आपण कोणत्या कारणास्तव आपली पायधूळ झाडून आमच्या या गरीब राज्यास पवित्र केलें ?"

त्यावर नागराज म्हणाला-" मी आपल्या राजोद्यानांत एक झाड लावलें. खूप मेहनत करून मी तें वाढविलें. वाढतां वाढतां तें इतकें वाढलें कीं, तुझ्या या मर्त्यलोकांतच नव्हें, तर स्वर्गलोकांतहि त्या झाडाच्या शाखा प्रशाखा पसरल्या आहेत. त्यामुळें त्या झाडाचीं फळें मला मिळत नसून देवांना मिळत आहेत. देव सर्व फळें खाऊन टाकीत आहेत. त्यांनीं मला आज पावेतों एक फळ देखील दिलें नाहीं. मी त्याचा जाब विचारायला जात आहें. वाटेंत तुझ्या राज्यांत पडाव टाकला आहे, एवढेंच !"

तें ऐकून राजा फार खूष झाला. आपलें केवढें नशीब कीं, नागराजानें आपल्या

राज्यांतच पडाव टाकण्याचें ठरविलें. राजानें विचार केला, नागराजानें आपल्याला अशा प्रकारें जो मान दिला त्याचा थोडा फार फायदा कां करून घेऊं नये? उघड म्हणाला—"महाराज! आपण दोघे राजा! आपल्याला एकुलते एक युवराज आहेत व मला एकुलती एक राजकन्या. दोघांचें लग्न झालें तर दोघे सुखी होतील."

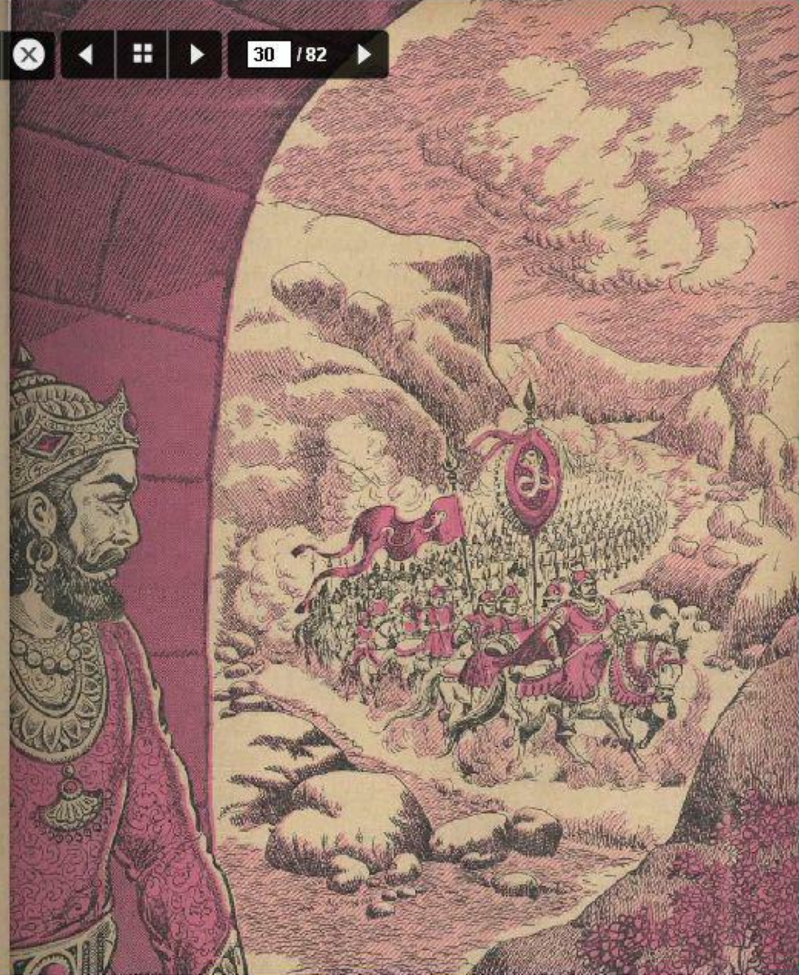
नागराजानें होकार दिला व म्हणाला—"तर मग मी स्वर्गलोकाच्या मोहिमेवर जातांना युवराजाला आपणांकडे ठेवून जाऊं शकेन. कारण देवांनीं माझें म्हणणें ऐकलें नाहीं तर कदाचित युद्ध करावें लागेल. म्हणून मी येईपर्यंत युवराजानें आपणांकडे राहणेंच श्रेयस्कर."

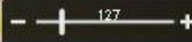
असें सांगून युवराजाला मर्त्यलोकांत सोडून नागराजा स्वर्गलोकाकडे सैन्य घेऊन निघाला. राजा आपल्या होणाऱ्या जांवयाला बरोबर घेऊन राजवाड्यांत गेला.

कांहीं दिवसांनीं आकाशांत एक मोठें वादळ आल्यासारखें झालें. विजांच्या कड-कडाटाबरोबर पाऊस पडूं लागला आणि त्याच्या पाठोपाठ मुंडकीं, हात व पाय धडाधड जमिनीवर पडूं लागलीं.

इतक्यांत एक मुंडकें खालीं पडलें. तें हुबेहूब नागराजाच्या डोक्यासारखेंच होतें. राजानें आपल्या जांवयाच्या तें दृष्टीस पडूं नये म्हणून रानांतच त्या मुंडक्याचा दहन-विधि देखील उरकून घेतला.

नागराजाच्या मुलानें खिडकींतून बाहेर चिता जळत असलेली पाहिली व विचा-रलें कीं, ही कोणाची चिता? राजानें युवराजांना कळविल्याशिवाय दहनविधि उरकून घेण्याचें ठरविलें होतें. ही गोष्ट दासीला माहीत नव्हती. तिनें खरें तेंच सांगितलें.

तें ऐकून युवराजाच्या मनाला इतका धक्का बसला कीं, त्यानें धांवत जाऊन चितेंत उडी टाकली. कोणी त्याला अडवूं शकला नाहीं.

कांहीं दिवसांनीं नागराजा स्वर्गाची मोहीम संपवून परत आला. राजा घाबरला, आतां कोणतें तोंड घेऊन जाऊं भेटायला? पण जावेंच लागलें.

नागराजा म्हणाला—"प्रथम देवेंद्र माझा भाग द्यायला कबूल होईना. पण बळी तो कान पिळी. शेवटीं कबूल झाला. बरें, युवराज नाहीं आले बरोबर?" नागराजानें विचारलें.

राजानें कांपऱ्या आवाजांत घडलेला वृत्तांत सांगितला. तो ऐकून नागराजाचें सर्व अंग रागानें थरथर कांपूं लागलें. म्हणाला— "तुझ्या भरंवश्यावर युवराजाला मी सोडून गेलों होतों आणि तूं असा घात केलास. त्याच्या शोधार्थ तुला देखील पाठवितों." असें सांगून नागराजानें तलवार उपसली.

राजानें नागराजाचे पाय धरून माफी मागितली. म्हणाला—"हे पाताळपति! हा मर्त्यलोकाचा राजा तुझ्या चरणीं शरण मागत आहे. जें माझें आहे तें सर्व तुझेंच आहे असें समज व शरणागताचें रक्षण कर!"

"अरे अरे हें काय? उठा उठा!" नागराज म्हणाला.

राजानें वर डोकें करून पाहिलें तर तेथें नागराज नव्हता कीं त्याचें सैन्य नव्हतें. दुसरें कोणी नव्हतें. फक्त जादुगार एका खडकावर बसलेला होता.

राजाला कळलें कीं, त्यानें जें कांहीं पाहिलें ती सर्व त्या जादुगाराची माया होती. त्याला त्या मानभंगाबद्दल भयंकर राग आला. परंतु तो वचनबद्ध होता. म्हणून कांहीं करूं शकला नाहीं.

डोळे उघडले

[२]

पंतप्रधानांची गाडी रात्रीं क्रीडोद्यानांत आली. हें क्रीडोद्यान राजधानीच्या बाहेर होतें, व एका सरोवराच्या मध्यभागीं होतें. त्या उद्यानांत जायला एक पूल होता. त्या उद्यानांत मध्यभागीं एक सुंदर क्रीडाभवन होतें. त्या रात्रीं क्रीडाभवन खूप सजविण्यांत आलें होतें. दिव्यांचा झकझकाट पाहून डोळे दिपून जात होते. क्रीडाभवनाच्या चारी बाजूला लताकुंज व मांडव होते. त्या मुळें तें स्थान अत्यंत रम्य दिसत होतें.

पंतप्रधानांची गाडी पूल पार करून क्रीडा भवनाच्या दिंडी दरवाज्यासमोर जाऊन उभी राहिली. सुंदर कोणाला नकळत गाडी आंत पोंचतांच उतरला व झाडींत लपून बसला. कांहीं तरुण स्त्रिया पंतप्रधानांना सामोऱ्या आल्या. एकहि पुरुष नव्हता. सुंदरला हें सर्व पाहून आश्चर्य वाटलें. त्याला आश्चर्य वाटण्याचें आणखी एक कारण होतें. क्रीडा भवनांत पाहऱ्यासाठीं पुरुष नव्हते, स्त्रियांचीच एक पलटण होती.

पंतप्रधान उतरल्याबरोबर त्यांच्या बरोबर आलेल्या अमात्यांना घेऊन गाडी परत गेली. पंतप्रधानांनीं क्रीडाभवनांत प्रवेश केला. दासींनीं दिवाणखान्यांत त्यांना बसायला सांगून प्यायला पेय आणून दिलें. नंतर पंतप्रधानांनीं आज्ञा केली कीं, महाराणीला मी आल्याची वर्दी करा.. त्याप्रमाणें कांहीं स्त्रिया धांवत गेल्या. त्यांनीं एक सजवलेला मेणा उचलला व चालूं लागल्या. सुंदर झाडीआड त्यांच्या पाठीमागें गेला. क्रीडो-

बागांतल्याच एक सुंदर महालासमोर मेणा थांबला. एका दासीनें आंत जाऊन वर्दी दिल्यावर एक तरुण स्त्री बाहेर आली व मेण्यांत बसली. सुंदरचा स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास बसेना. ती त्याचीच बायको होती. पंतप्रधानानें बाबाच्या इच्छे विरुद्ध ज्या तरुण स्त्रीशीं त्याचें लग्न लावून दिलें होतें तीच ती स्त्री होती. सुंदरचें सर्व अंग रागानें थर-थर कांपूं लागलें. पण घाई न करतां पुढें काय होतें हें पहात तो चुप राहिला.

मेणा क्रीडा भवनासमोर आल्याबरोबर पंतप्रधानानें पुढें येऊन त्या स्त्रीला आंत बोलावून नेलें. त्यांचें संभाषण ऐकण्याची उत्सुकता सुंदरच्या मनांत अर्थातच उद्भवली. सर्व दासी निघून गेल्या. फक्त दोघी तिघीच एका बाजूला जाऊन उभ्या राहिल्या. सुंदर त्यांच्या नजरेस पडल्याशिवाय क्रीडाभव-नाच्या खिडकीजवळ झुडपाआड उभा राहून दोघांचें संभाषण ऐकूं लागला.

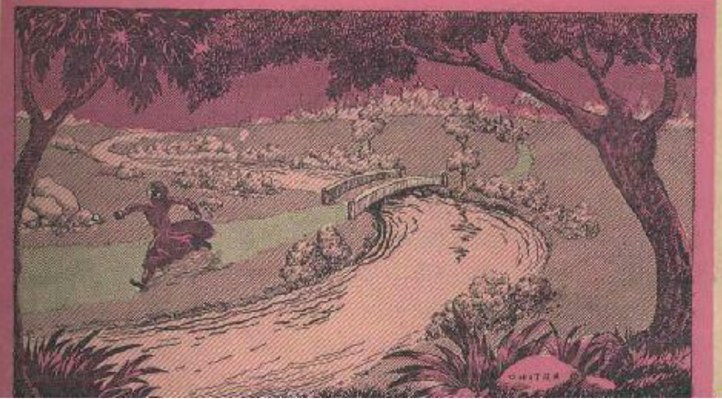
"आमचे दरबारी गाढव आहेत. एकाला देखील सुचलें नाहीं कीं, एका क्षणार्धांत सर्व काम फत्ते झालें असतें." पंत प्रधान म्हणाला.

"तो बाबा! त्याची नजर सारखी माझ्यावर! आम्हां दोघांना कधीं भेटूं देईल तर. नाहींतर जेवतांना किंवा पेयाबरोबर विष देऊन मी कार्यसिद्धी करून घेतली असती." सुंदरची बायको म्हणाली. ती आणखी पुढें म्हणाली—"मला तर आतां कंटाळा आला आहे व भीति पण वाटूं लागली आहे. आज त्या दोरीच्या शिडी-वरून कोणीतरी उतरला असावा असा माझा अंदाज आहे. कारण शिडी नेहमीसारखी जागेवर नव्हती.

"आणखी एक आठवडा सबूर कर! आपल्या वाटेंतील कांटा दूर झालाच म्हणून समज." असें सांगून पंतप्रधान तिच्या बरो-बर शयनगृहांत गेले.

दुष्टा! तूं या घातकी स्त्रीबरोबर माझें लग्न लावून दिलेंस? बाबा होता म्हणूनच मी वांचलों. त्याच्यावर मी रागावलों होतों, केवढी माझी चूक! असा विचार करीत सुंदर बराच वेळ जागच्या जागीं स्तब्ध उभा राहिला. त्याच वेळीं क्रीडा-भवनाची एक खिडकी वाऱ्यानें उघडली व सुंदरवर दिव्याचा उजेड पडला. दुरून कोणीतरी त्याला पाहिलें. त्याच्या कानावर हे बायकी शब्द पडले—"पकडा त्याला. जिंवत सोडूं नका!" तो आवाज कानावर पडतांच सुंदर तेथून पळाला. कांहीं दासींनीं त्याचा पाठलाग केला. पण त्या जवळ पोंचण्यापूर्वीं सुंदर पुलावरून पलीकडे गेला होता.

"त्याला असा सोडून भागावयाचें नाहीं. घोडे घेऊन या व त्याचा पाठलाग करा!" सुंदरला एक पुरुषी आवाज ऐकूं आला. सुंदरनें मागें वळून देखील पाहिलें नाहीं. तो सरळ गांवांत एका पडक्या धर्मशाळेंत शिरला. तेथें कांहीं लोक घोरत पडले होते. त्यांच्या मध्येंच सुंदर देखील जाऊन झोंपला.

पण त्याला झोंप कोठून येणार ? तो लपण्या-साठीं तर तेथें आला होता.

थोड्या वेळानें रस्त्यावर बडबडत कांहीं लोक जाऊं लागले. सुंदरनें कानोसा घेतला. त्याच्या कानावर हे शब्द पडले—"तो युवराज होता ! सिंहासनाऐवजीं झुडपा-आड बसावें लागलें त्याला." सुंदर विचार करूं लागला, हात पाय हलवल्या शिवाय भागायचें नाहीं. ती बायको नाहीं नागीण आहे नागीण ! कितीतरी लोक माझें डोकें उडवून इनाम मिळविण्याची आशा धरून बसले असतील. निरनिराळ्या प्रकारचे विचार त्याच्या मनांत घोळत होते. मग झोंप कोठून येणार ? आणि तो झोंपण्यासाठीं तेथें आलाच नव्हता.

इतक्यांत कोणीतरी घाईघाईनें आंत येत असल्याची चाहूल लागली. सुंदर डोळे मिटून स्तब्ध पडून राहला. त्याला हें पाहून आश्चर्य वाटलें कीं पावलांचा आवाज त्याच्या जवळ आल्याबरोबर थांबला. म्हणजे आप-ल्याला कोणी ओळखलें कीं काय ? आतां सुटका मिळणें अशक्य ! तरी त्यानें देवाचें नांव मनांतल्या मनांत घेऊन डोळे उघडले. समोर उभा असलेला मनुष्य राजाचा शिपाई नव्हता. त्याचें शरीर पिळदार होतें. त्याच्या रंगा रूपावरून तो चोर किंवा डाकू असावा हें ओळखायला सुंदरला वेळ लागला नाहीं. तो खरोखरच एक अट्टल चोर होता. त्यानें राज्यभर फिरून मोठमोठ्या श्रीमंतांच्या घरचें सोनें व चांदी लुटून आपल्या गुहेंत एकत्र केलें होतें. तो चोरी करून येई तेव्हां चोरीचा माल एकट्यानें उचलून नेण्यासारखा नसला म्हणजे कुली करून घेत असे. तो एका कुलीच्या शोधार्थच तेथें आला होता.

धर्मशाळेंत काळोखच होता. पण त्यानें एक तऱ्हेचें अंजन डोळ्यांत घातलें होतें. म्हणून त्याला काळोखांत देखील सर्व छान दिसत होतें. सुंदरचें पिळदार शरीर पाहून त्यानें आपल्या काठीनें उठायला सांगितलें व बरोबर यायला सांगितलें. सुंदर उभा राहिला.

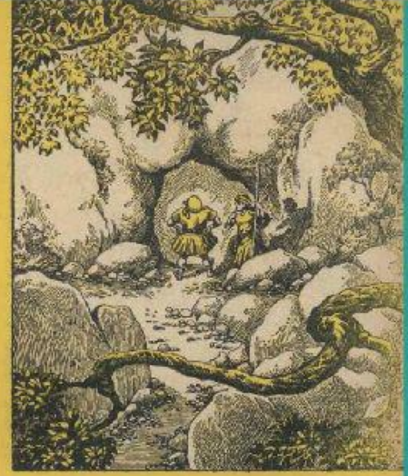
"कोण तूं ? काय करतोस ?" चोरानें विचारलें.

"मी गरीब भिकारी आहें ?" सुंदर म्हणाला.

"चल माझ्याबरोबर मी सांगेन तें काम केलेंस तर तुला मी पैसे देईन." डाकू म्हणाला.

"मला काळोखांत कांहीं दिसत नाहीं. मग काम काय होणार ?" सुंदरनें टाळाटाळ करण्यासाठीं उत्तर दिलें.

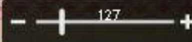
डाकूनें त्याच्या डोळ्याला थोडेंसें अंजन चोळलें. सुंदरला त्या काळोखांत देखील दिवसासारखें स्वच्छ दिसूं लागलें. तो चोरा-बरोबर निघाला. डाकू सरळ सुंदरच्या महालांत गेला. सुंदर गंमत पहात होता. कांहीं बोलला नाहीं. डाकू सहज आंत शिरला व त्याला आंत जें सोनें, चांदी हिरे माणिक्य व दागदागिने मिळाले, उचलून घेऊन आला. सर्व एका पोत्यांत घालून त्यानें सुंदरला उचलून घ्यायला सांगितलें.

दोघे डोंगराळ प्रदेशांत चालत चालत एका गुहेजवळ पोंचले. डाकूनें एक मंत्र म्हटल्याबरोबर दगडाचा दरवाजा उघडला. दोघे आंत गेले. दरवाजा जशाचा तसा बंद झाला. गुहेंत एक सुंदर महाल होता. त्यांत डाकू त्याची बायको व एकुलती एक मुलगी अशी तिघें रहात होतीं.

सुंदरला बाहेर वऱ्हांड्यांत उभा करून डाकू पोतें घेऊन आंत गेला.

"आज माझ्या बरोबर जो कुली आला आहे तो रंगारूपानें आपल्या मुलीजोगता आहे !" डाकू आपल्या बायकोला म्हणाला.

"एका कुलीला आम्ही आपली मुलगी देणार ! इतरांना ठार केलेंस तसें याला देखील करून मोकळा हो !" बायकोनें नवऱ्याला सुचविलें.

आईवडिलांचें बोलणें आड उभी राहून मुलगी ऐकत होती. ती धांवत बाहेर वऱ्हांड्यांत आली. सुंदर तेथें होता. त्याला तिनें पाहिलें. त्याला पाहतांच त्याच्या रूपावर ती भाळून गेली. ती निस्संकोचपणें सुंदर जवळ आली व त्याला हात धरून ओढत दरवाज्यापर्यंत गेली. मंत्र म्हटल्याबरोबर दरवाजा उघडला. ती म्हणाली—"लवकर पाय काढ. एक क्षणभर देखील थांबलास तर आपल्या घरीं पोंचण्याऐवजीं यमाच्या घरीं पोंचशील."

सुंदर जास्त विचार करीत थांबला नाहीं. बाहेर आला व राजधानीकडे धांवत निघाला. विचार चालू होते, त्या मुलीचें रूप व उपकार आयुष्यभर विसरूं शकणार नाहीं.

पुष्कळ अंतर चालून गेल्यावर सुंदरला एक गांव दिसलें. अजून उजाडलें नव्हतें. खूप काळोख होता. सुंदरनें विचार केला, या गांवांत थोडा वेळ विश्रांति घेऊन मग पुढें जावें. सुंदर गांवांत गेला. एका घराच्या

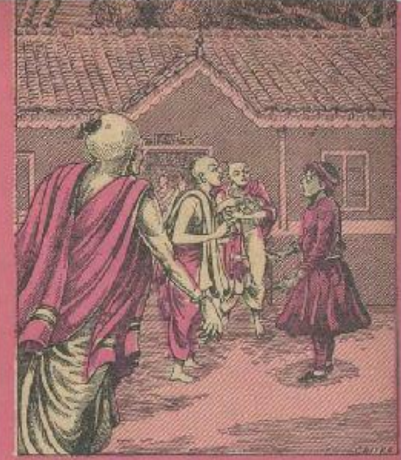

ओसरींत येऊन बसला. पहाटे ३-४ वाजायचा सुमार होता. तरी घरांत जागाजाग झाली होती. इतक्या लवकर उठण्याचें काय बरें कारण असेल ?

सुंदर विचार करीतच होता, तेवढ्यांत कांहीं भिक्षुक ब्राह्मण भस्म लावून व समिधा घेऊन येत असलेले त्याला दिसले. त्यानें त्यांना विचारलें—"गुरुजी ! आज या घरीं विशेष असें काय आहे हो ? हें कोणाचें घर ?"

"हें घर दीक्षितांचें ! तुला माहीत नाहीं का ? काल ज्योतिष शास्त्रावरून कळलें कीं, आमच्या युवराजांवर एका सांपानें दंश धरला आहे व तो आज त्यांना चावणार आहे. म्हणून दीक्षितांनीं ती आपत्ति टळावी म्हणून सर्पयज्ञ आरंभिला आहे. दीक्षितांचें उतारवय झालें आहे म्हणून त्यांनीं आम्हांला हा यज्ञ पुरा करण्यासाठीं बोलाविलें आहे. आमच्या युवराजांसाठीं आपल्या आयुष्याचा होम करायला देखील या गांवचे लोक तयार आहेत. कारण परलोकवासी महाराजांच्या मागें आम्हां सर्वांना आमचे एक युवराजच आधार राहिले आहेत." भटजी म्हणाले.

त्या निस्वार्थ ब्राह्मणांविषयीं सुंदरच्या मनांत आदर जास्तच वाढला. त्यानें त्यांना

विनम्रपणें विचारलें—"मी आंत येऊन आपला यज्ञ पाहिला तर चालेल का ?"

"ये बाळ खुशाल पहा ! गांवच्या लोकांना बोलावून थाटामाटानें हा यज्ञ करायला हवा होता. पण तो बसला आहे ना विघ्नसंतोषी, पंतप्रधान !" भटजी म्हणाले.

तें सर्व ऐकून सुंदरला आनंद झाला. प्रजेच्या हृदयांत आपल्या विषयीं इतकी कळकळ असतां आपण कोणाला भिण्याचें कारण काय ? आपण आपली जबाबदारी ओळखून आपलें राज्य परत मिळविलें पाहिजे. आजपर्यंत बेजबाबदारपणानें वागलों तें पुरें

झालें. बाबा होता म्हणून आपलें रक्षण झालें त्याच्या उपकारांबद्दल उत्तरदायी होणें या आयुष्यांत तर शक्य नाहीं.

आंत यज्ञाची सर्व तयारी पुरी झाल्यावर यज्ञ सुरू झाला. तूप, समिधा व इतर पदार्थांची आहुती चालू होती. भिक्षुक सुरांत वेद मंत्राचा उच्चार करीत होते.

एकाएकीं छप्परांतून सुंदरच्या डोक्यावर कांहींतरी पडलें व तेथून होमकुंडांत जाऊन पडलें. तो एक नागसांप होता.

होम संपला. सर्व चकित होऊन सुंदरकडे पाहूं लागले. तर मग आपले युवराज हेच म्हणावयाचे. सर्व परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले. जोशीबुवा उठून बाहेर गेले व आकाशाकडे पाहून आंत आले व म्हणाले– "युवराजांवरील संकट टळलें आहे."

दीक्षितांनीं पुढें येऊन सुंदरच्या पाठीवर प्रेमानें हात फिरवीत विचारलें–"बाळ! मग आमचा लाडका युवराज तूंच का? कांहीं भिण्याचें कारण नाहीं."

सुंदरनें सर्वांना नमस्कार केला व म्हणाला–"मी आपला युवराज असूनहि आपणासाठीं कांहीं करूं शकलों नाहीं याबद्दल मी आपली दिलगिरी व्यक्त करतों. आपण सर्वांनीं मला पाहिलें देखील नाहीं. पण किती निस्वार्थबुद्धीनें माझ्या हितासाठीं व रक्षणासाठीं स्वतःचा जीव धोक्यांत घालून हा यज्ञ आरंभ केला. आपण सर्व मला वडिलांसारखे आहां. आपल्या आज्ञेप्रमाणें करायला मी तयार आहें."

"शीघ्रमेव राज्य प्राप्तिरस्तु!" असा सर्व ब्राह्मणांनीं एक मुखानें आशीर्वाद दिला.

ब्राह्मणांचा आशीर्वाद घेऊन सुंदर आपल्या महालांत पोंचला. तोंपर्यंत प्रातःकाल झाला होता. बाबा उठला होता व सुंदर आपल्या महालांत नाहीं हें पाहून फार काळजींत पडला होता. त्या शिवाय महालांत चोरी देखील झालेली पाहून बाबाला फारच आश्चर्य वाटलें. पंतप्रधानांशिवाय या सर्वाला कोण जबाबदार असणार? बाबा याच विचारांत असतां सुंदर परत आलेला पाहून त्याच्या जिवांत जीव आला.

त्यानें विचारलें–"बाळ! मला विचा-रल्याशिवाय तूं रात्रीं कोठें निघून गेला होतास?"

"तें मी मागाहून सांगेन! प्रथम जाऊन पंत अमात्यांना मी बोलाविलें आहे, असा माझा निरोप जाऊन सांग." सुंदर म्हणाला.

बाबाला आश्चर्यच वाटलें. त्यानें निरोप सांगितला व त्याहून आश्चर्य म्हणजे पंत अमात्य निरोप ऐकून तावडतोब आले. "युवराजांनीं निरोप पाठविला होता?" अमात्यांनीं नम्रता दाखवीत विचारलें.

"काल रात्रीं पंतप्रधानांना आपण वचन दिलें होतें ना कीं, एका आठवड्याच्या आंत युवराजाचें डोकें कापून हजर करतों म्हणून?" सुंदरनें विचारलें.

पंत अमात्यांनी सुंदरचे पाय धरले व म्हणाले–"युवराज! पंतप्रधानांच्या भीतीनें

मी तसें वचन दिलें होतें. पण मी नोकरीचा राजिनामा देऊन पळून जायचें ठरविलें आहे. हें कृत्य माझ्या हातून घडणें शक्य आहे असें का वाटतें आपणांला?"

"पळून जाण्याची गरज नाहीं! माझ्या आज्ञेनें सैन्य पाठवून पंतप्रधान व त्यांची ती बाई दोघांना धरून आणून माझ्यासमोर हजर करा." सुंदरनें आज्ञा केली. पुढें तो असेंहि म्हणाला–"आज पासून राजा म्हणून मी सर्व राज्यसूत्रें हातीं घेतली आहेत. माझ्या आज्ञेचें उल्लंघन करणारास कडक शिक्षा केली जाईल."

सुंदरच्या आज्ञेनें दरबार भरला. सर्व दरबारी व मानकरी हजर होते. सैनिक पंतप्रधान व त्या बाईला धरून घेऊन आले. सुंदर आपल्या वीस मित्र मंडळींबरोबर दरबारांत आला व सिंहासनावर बसला. त्यानें पंतप्रधान व त्या बाईला अनुक्रमें फांशी व जन्मठेप अशी शिक्षा दिली.

राजधानीभर बातमी पसरली. प्रजेनें प्रेमानें आपल्या नव्या महाराजांचा जयजयकार करून आपला आनंद व्यक्त केला.

त्याच दिवशीं सुंदर कांहीं सैनिकांना बरोबर घेऊन चोराच्या गुहेकडे निघाला. गुहेजवळ पोंचतांच त्यानें तो मंत्र म्हटला. त्या बरोबर गुहेचें दार उघडलें.

चोर आत्मरक्षणासाठीं तलवार घेऊन आला. पण ज्याला मजूर समजून त्यानें ओझें उचलून नेण्याचें काम दिलें होतें तो स्वतः राजा आहे, हें पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. तलवार त्याच्या हातांतून गळून खालीं पडली. चोराला वाटलें कीं, आतां फाशी होणार. पण सुंदर म्हणाला–"तूं चोरी करून मिळविलेलें धन गोरगरिबांना वांटून टाक."

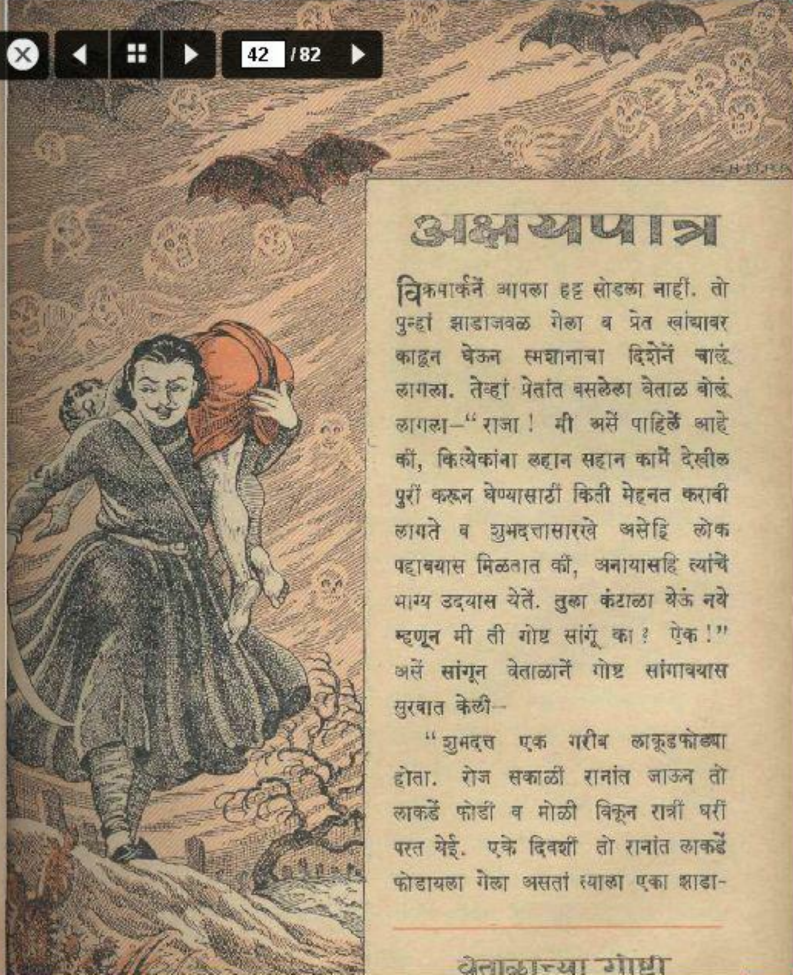
नंतर घडलेलें वृत्त सांगून सुंदर म्हणाला–"तुझ्या मुलीचे उपकार मी कदापि विसरणार नाहीं. तिनेंच मला पुनर्जन्म दिला आहे. मी काल जगलों म्हणूनच मला हें राज्य मिळालें."

चोरानें मुलीला बोलवून सुंदरच्या हातांत तिचा हात दिला व म्हणाला–"माझ्या मुलीनें आपणांशिवाय दुसऱ्या कोणाशीं लग्न न करण्याची प्रतिज्ञा केली आहे."

सुंदरचा विवाह व राज्याभिषेक विधिपूर्वक मोठ्या थाटानें झाला. त्यानें पाऊणशे वर्षे राज्य करून प्रजेला सुखी केलें.

[संपूर्ण]

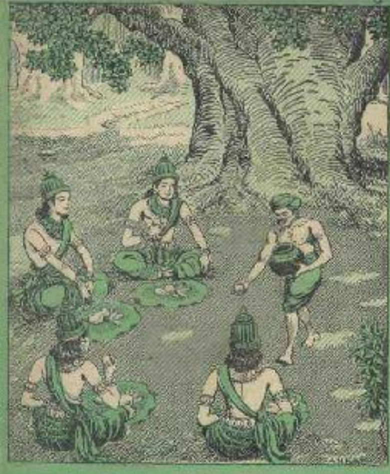

अक्षयपात्र

विक्रमार्कनें आपला हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला व प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन स्मशानाचा दिशेनें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ बोलूं लागला–"राजा! मी असें पाहिलें आहे कीं, कित्येकांना लहान सहान कामें देखील पुरीं करून घेण्यासाठीं किती मेहनत करावी लागते व शुभदत्तासारखे असेहि लोक पहावयास मिळतात कीं, अनायासहि त्यांचें भाग्य उदयास येतें. तुला कंटाळा येऊं नये म्हणून मी ती गोष्ट सांगूं का? ऐक!" असें सांगून वेताळानें गोष्ट सांगावयास सुरवात केली–

"शुभदत्त एक गरीब लाकूडफोड्या होता. रोज सकाळीं रानांत जाऊन तो लाकडें फोडी व मोळी विकून रात्रीं घरीं परत येई. एके दिवशीं तो रानांत लाकडें फोडायला गेला असतां त्याला एका झाडा-

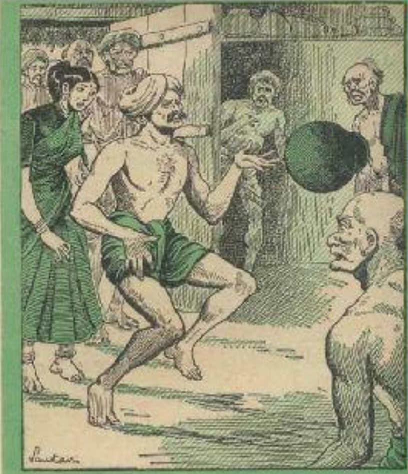
खालीं चार जण बसलेले दिसले. त्यांच्या कपड्यांवरून ते मर्त्यलोकाचे दिसत नव्हते. शुभदत्ताला आश्चर्य वाटलें. ते यक्ष होते. पण त्या बिचाऱ्याला तें काय कळणार? तो दूर उभा राहून त्यांच्याकडे पाहूं लागला.

त्या यक्षांना त्याचा भय व संकोच पाहून दया आली असावी. त्यांनीं त्याला जवळ बोलाविलें आणि विचारलें—"काय रे, आमच्याकडे कामाला राहायला तयार आहेस का? तुला पोटभर खायला मिळेल व तुझ्या कुटुंबाला कोणत्याहि प्रकारची कमतरता भासणार नाहीं." शुभदत्तनें कबूल केलें.

त्यांनीं शुभदत्तला आंघोळीला पाणी आणून द्यायला सांगितलें. जेवणाची वेळ झाल्यावर जेवण वाढायला सांगितलें. शुभदत्त चकित होऊन त्यांच्याकडे पाहूं लागला. यक्ष स्मित करून म्हणाले—"वाढ ना! हें मडकें घे आणि तुला जें वाढावयाचें असेल तें मडक्यांत हात घातल्यावर तुला मडक्यांत मिळेल." शुभदत्तला कौतुक वाटलें. त्यानें यक्षांनीं सांगितल्याप्रमाणें केलें आणि खरो-खरच मडक्यांतून पंच पक्वान्नें एका मागून एक निघूं लागलीं.

यक्षांचें जेवणखाण आटोपल्यावर शिवदत्त जेवायला बसला व त्याला जें हवें होतें तें सर्व त्या मडक्यांतून निघालें. आयुष्यांत सर्वांत प्रथम तो पोटभर जेवला.

तेव्हां पासून तो त्या रानांतच यक्षांच्या-कडे नोकरी करूं लागला. महिनाभर घरीं देखील गेला नाहीं. त्याच्या कुटुंबाला यक्षांनीं अन्नवस्त्र पुरवलें व शुभदत्ताची काळजी करूं नका, तो सुखी आहे असें त्याच्या बायका मुलांना स्वप्नांत येऊन सांगितलें. एक महिनाभर नोकरी केल्यावर यक्षांनीं शुभदत्तला बोलावून म्हटलें कीं, तूं मनोभावें आमची सेवा केली आहेस. तुला जें पाहिजे तें मागून घे.

शुभदत्त म्हणाला—"आपण विचारलेंतच म्हणून मागत आहें. एवढें अक्षयपात्र मला द्यावें."

यक्ष हंसून म्हणाले—"अरे, मागून मागितलेंस तर हें मडकेंच का? खालीं पडलें तर फुटेल. तुझ्याकडे कायम आयुष्यभर राहूं शकेल असें कांहीं तरी मागून घे."

"मला दुसरें कांहीं नको. एवढें मडकेंच पुरें!" शुभदत्त म्हणाला. यक्षांनीं त्याच्या इच्छेप्रमाणें त्याला तें अक्षयपात्र दिलें आणि निरोप दिला.

एका महिन्यानंतर शुभदत्त सुखरूप घरीं परत आलेला पाहून त्याच्या बायका मुलांना आनंद झाला. शुभदत्तनें बरोबर आणलेलें अक्षयपात्र इतर मडक्यांबरोबर ठेवून दिलें. त्याचें रहस्य कोणाला सांगितलें नाहीं. पुढें त्याच्याकडे कोणी आला कीं, तो त्यांना नवनवीन पक्वान्नें वाढूं लागला. आणखी पुढें तर त्यानें आपल्या घरीं अन्नसत्रच सुरू केलें. एकाएकीं शुभदत्त इतका श्रीमंत झालेला पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटलें.

एकदां शुभदत्त खूप ताडी पिऊन झिंगला असतां त्याच्या शेजाऱ्यांनीं त्याला विचारलें—"काय रे! तूं लाकूडफोड्या! इतके दिवस तुला स्वतःला पोटभर खायला देखील मिळत नव्हतें. आणि आतां येईल त्याला पंचपक्वान्नें वाढूं लागला आहेस! कांहीं जादूमंत्र करतोस कीं काय?"

शुभदत्त झिंगलेला होताच. त्यानें अक्षय-पात्राचें रहस्य सांगून टाकलें व अक्षयपात्र आणून दाखविलें. अक्षयपात्राचा महिमा गात तो नाचूं लागला. एकाएकीं अक्षयपात्र त्याच्या हातांतून खालीं पडलें व फुटून गेलें. हांहां म्हणतां सर्व खापरें अदृश्य देखील झालीं. शुभदत्त जसा अकस्मात श्रीमंत झाला तसाच अकस्मात गरीब पण झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें– "राजा! मला आतां हें सांग कीं शुभदत्त एक महामूर्ख होता हें दिसतेंच आहे. पण त्याचा मूर्ख पणा तुला कशांत जास्त वाटतो? यक्षांनीं बजावून विचारलें असूनहि कीं, दुसरी एखादी वस्तु मागून घे त्यानें तें मडकेंच मागून घेतलें हा त्याचा पहिला मूर्ख पणा झाला. नंतर अक्षयपात्राचें गुपित सांगून टाकण्यांत दुसरा मूर्खपणा झाला. आणि शेवटचा मूर्खपणा तें हातांत घेऊन नाचण्यांत दिसून आला. या तिन्ही पैकीं जास्त मूर्खपणा कशांत वाटतो तुला? या प्रश्नाचें उत्तर माहीत असून हि तूं दिलें नाहींस तर त्याचा काय परिणाम होईल हें मी निराळें सांगण्याची गरज नाहीं. तुझें डोकें शंभर छकलें होऊन तुझ्याचपायावर लोळूं लागेल."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला–"शुभदत्तचा मूर्खपणा मला कशांतच दिसत नाहीं. त्याचा मूर्खपणा त्याच्या दारिद्र्यांतून उद्भवला आहे. त्याला कधीं पोटभर खायला मिळालें नाहीं कीं अंगभर वस्त्र घालायला मिळालें नाहीं. पोटपर खाऊन इतरांना पोटभर खायला घालण्यांत त्याला म्हणूनच एक महत्कार्य वाटलें. म्हणूनच यक्षांचें त्यानें ऐकलें नाहीं व अक्षयपात्रच मागून घेतलें. तो ज्या स्थितींत होता त्या स्थितींत त्यानें जें केलें त्यांत मला कांहीं गैर वाटत नाहीं. गरिबाला अचानक आलेली श्रीमंती झांकून ठेवतां येत नाहीं. गरीबीमुळेंच त्याला दारू प्यायची वाईट संवय लागली व म्हणूनच तो झिंगून जाऊन अक्षयपात्र कायमचें घालवून बसला. हा सर्व त्याच्या गरीबीचाच दोष नाहीं-तर काय?"

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ त्या प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला.

परिवर्तन

पाटलीपुत्र नगरीं शांडिल्य नांवाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. तसा तो शिकला सवरलेला देखील नव्हता. मग भिक्षुकी करून तरी उदरनिर्वाह कसा चालणार? त्यानें बौद्ध विहारांत प्रवेश मिळविण्यासाठीं बौद्ध भिक्षू होण्याचें ठरविलें व झाला देखील. पण बौद्ध भिक्षु फक्त एकच वेळ भोजन करीत. एक वेळ भोजन करून शांडिल्याच्या मनाचें समाधान होईना. म्हणून त्यानें बौद्ध भिक्षूचा वेष फेंकून दिला व एक बैरागी होऊन एका बैराग्याकडे येऊन राहूं लागला. त्यानें विचार केला, या बैराग्यांना खूप भिक्षा मिळते. पण ते स्वतः कांहीं खात नाहींत. आपलें पोट छान भरेल. शांडिल्य ज्या बैराग्याकडे रहात होता तो एक योगी होता व त्याला अष्टसिद्धी प्राप्त होत्या. त्यानें आपल्या नव्या शिष्याच्या मनांतला खरा हेतु ओळखला व त्याच्या मनांत कांहीं पालट झाला तर त्यासाठीं प्रयत्न करून पहावा असें मनाशीं ठरविलें.

एके दिवशीं गुरुशिष्य हिंडावयास निघाले. ते एका उपवनांत येऊन पोंचले. वाटेंत शांडिल्य भिक्षेचा जप करीत होता. आज भिक्षेला जायचें नाहीं का? मी काल जेवलों. तेव्हांपासून आतांपर्यंत उपाशी आहें. पोटांत कावळे कोकलूं लागले आहेत, वगैरे वगैरे. पण बैरागी कांहींच बोलला नाहीं. एका जागीं बैरागी थांबला व आपल्या शिष्याला म्हणाला–"तूं पुढें हो! मी येतों मागून!" त्यावर शांडिल्य म्हणाला– "गुरुदेव! मला एकट्यानें भीति वाटते. या उपवनांत पहा अशोकाचीं किती झाडें आहेत? अशोकाच्या झाडाआड सिंह असतात म्हणें."

"तूं पुढें तर हो! कांहीं भिण्याचें कारण नाहीं!" बैरागी म्हणाला.

"पण, मग जेवायचें केव्हां?" शिष्यानें निर्लज्जपणानें विचारलें.

बैराग्यानें कांहींच उत्तर दिलें नाहीं.

पाटलीपुत्रांत वसंतसेना नांवाची एक वेश्या रहात असे. तिचें रामिलिक नांवाच्या एका माणसावर प्रेम होतें. त्याच वेळीं दोघांची भेट त्याच उद्यानांत व्हायची होती. म्हणून वसंतसेना आपल्या सखींबरोबर उद्यानांत आली. पण रामिलिक आला नव्हता. रामिलिकला बोलावून आणण्यासाठीं वसंतसेनेनें आपल्या एका सखीला पाठविलें. त्या सखीचें नांव मधुरिता होतें. फक्त परभृतिक नांवाची एक दासी वसंतसेनेबरोबर राहिली व बाकी सर्व निघून गेल्या.

वसंतऋतु होता. उद्यानाची शोभा काय वर्णावी! वसंतसेना आनंदाच्या भरांत गाणें म्हणूं लागली. तिचा गोड आवाज ऐकून शांडिल्याला राहवेना. तो गुरुजींना म्हणाला— "गुरुवर! किती गोड आवाज आहे! चला जाऊं या गाणें ऐकायला. पण गुरूनें उत्सुकता न दाखविलेली पाहून शांडिल्य वसंतसेना जेथें बसली होती तिकडे गेला व आड उभा राहून तिचें सौंदर्य पाहूं लागला व गाणें ऐकूं लागला.

थोड्या वेळानें वसंतसेनेचें गाणें संपलें. आपली दासी परभृतिक हिच्याशीं ती बोलूं लागली. त्यावरून शांडिल्याला कळलें कीं ती वेश्या आहे. शांडिल्यानें विचार केला, आपण किती गरिब! आपल्याकडे आज पैसे असते तर वसंतसेनेशीं लग्न केलें असतें.

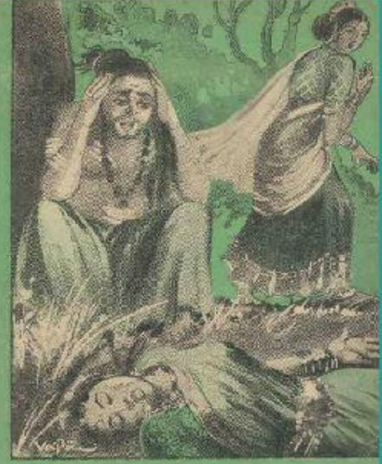
इतक्यांत तेथें यमाचा एक दूत आला. यमानें कोण्या वसंतसेनेचें आयुष्य संपत आल्यामुळें तिचा प्राण घेऊन येण्यासाठीं त्याला पाठविलें होतें. तो देखील बाजूला उभा होता.

वसंतसेना हीच आहे अशी खातरी पटल्यावर त्यानें तिचा प्राण घेऊन जायचें ठरविलें. वसंतसेना उड्या मारून अशोक वृक्षाची कोंवळीं पानें तोडूं लागली. त्याच वेळीं यमदूत सांपाचें रूप घेऊन तिला चावला.

सांप चावल्याचें कळल्यावर वसंतसेना किंकाळी फोडून जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडली. परभृतिक घाबरून गेली. शांडिल्य धांवत जवळ आला. वसंतसेनेचें शरीर निळें पडून थंडगार होऊन गेलें होतें. त्यानें आपल्या गुरुजींना जाऊन सांगितलें. त्याचे गुरु म्हणाले—"आयुष्याची दोरी खुंटली असेल!" गुरूचें तें निर्विकार शब्दांत दिलेलें उत्तर ऐकून शांडिल्याला गुरूचा राग आला व तो वसंतसेना जेथें पडली होती तेथें शोक करीत बसून राहिला.

वसंतसेनेनें मरण येण्यापूर्वीं एकदां आपली सखी परभृतिक हिच्याकडे डोळे उघडून पाहिलें व म्हणाली—"आईला माझा नमस्कार सांग आणि रामिलिकला जाऊन सांग कीं वसंतसेनेनें तुझी वाट पहातच डोळे मिटले."

परभृतिकनें शांडिल्याला वसंतसेनेजवळ आलेला पाहिला. तिला वाटलें, कोणी दयाळु

बैरागी दिसतो आहे. मी परत येईपर्यंत वसंतसेनेवर लक्ष ठेवील असा विचार करीत ती वसंतसेनेच्या आईकडे निघून गेली.

शांडिल्य वसंतसेनेची सेवा शुश्रूषा करूं लागला. त्याला वाटलें कीं, ती अजून जिवंतच असली पाहिजे. त्यानें विचार केला ती शुद्धीवर होती तेव्हां आपण खुळ्यासारखे दुरून पहात उभे राहालों.

तिकडे बैरागी आपल्या शिष्याला हांक मारीत होता. पण शांडिल्याच्या कानांवर त्याचा आवाज पडला देखील नाहीं तो आपल्याच नादांत होता. गुरूनें विचार

केला, या वसंतसेनेमुळें याची बुद्धि पालटली आहे. याला शुद्धीवर आणला पाहिजे.

वैराग्याला सर्व सिद्धी प्राप्त होत्याच. त्यानें योगबळानें आपलें शरीर सोडून वसंतसेनेच्या शरिरांत प्रवेश केला. वसंतसेनेचें शरीर हलूं डोलूं लागलेलें पाहून शांडिल्याला आनंद झाला. आतां तर ती उठून बसली. "शांडिल्य! शांडिल्य!" तिनें बोलाविलें.

"मी येथेंच आहें! काय वसंतसेने!" म्हणत शांडिल्य जवळ जाऊन विचारूं लागला.

"हातपाय धुवून ये प्रथम, मग ये जवळ!" वसंतसेना म्हणाली.

वा रे वा! आचार विचारानें ही किती शुद्ध व स्वच्छ दिसते आहे! शांडिल्यानें विचार केला. त्या वेळीं वसंतसेनेच्या शरिरांतून त्याच्या गुरुवर्यांचाच आवाज येत आहे, हें ध्यानीं मनीं सुद्धां त्याला वाटलें नाहीं.

"शांडिल्य! जा स्नान करून जप कर!" वसंतसेना म्हणाली. शांडिल्याला वाटलें, ही शुद्धीवर आलेली नाहीं. बरळत असावी. एकदां गुरूकडे जाऊन यावें असा विचार करून तो निघाला.

पण झाडाखालीं गुरूचा मृत देह पाहून त्याला आश्चर्यच वाटलें. "गुरुवर!"

मोठ्यानें गळा काढून शांडिल्य रडूं लागला.

त्याच वेळीं वसंतसेनेची आई, मुलगी साप चावून मेल्याचें ऐकून धांवत तेथें आली. पण वसंतसेनेला उठून बसलेली पाहून तिनें देवाचे आभार मानले. तिनें मुलीची दृष्ट काढून टाकली व जवळ जाऊन प्रेमानें म्हणाली—"बाळ!"

"ए म्हातारे! दूर हो! हात लावूं नकोस माझ्या अंगाला!" तो आवाज वैराग्याचा होता हें सांगण्याची गरज नाहीं.

वसंतसेनेचें तें बरळणें वाटलें तिच्या आईला. म्हणाली—"झालें काय पोरीला समजत नाहीं!"

तितक्यांत परमृतिक देखील तेथें येऊन पोंचली. तिला वाटलें. विषाचा प्रकोप असेल, डोक्यापर्यंत विष गेलें असेल. म्हणून ती धांवतच एका वैद्याकडे गेली.

त्याच वेळीं मधुरिता रामिलिकला बोलावून घेऊन आली. तो तर वेड्यासारखा "वसंतसेना! वसंतसेना!" असा जप करीतच तेथें आला आणि त्यानें सरळ वसंतसेनेचा हात जाऊन धरला.

"हो बाजूला! दुष्ट, मूर्ख कुठला! पापी माझ्या अंगाला शिवलास तर किडे पडतील तुझ्या अंगाला!" वसंतसेनेनें इतक्या निर्दयपणें झिडकारल्यामुळें त्याला वाईट वाटलें. तो मधुरितेकडे पाहूं लागला. इतक्यांत परभृतिक वैद्याला घेऊन आली.

"सांप चावल्यावर बेशुद्ध होऊन पडली होती आणि उठली ती असें कांहीं वेड्या-सारखी बोलत आहे!" परभृतिक म्हणाली.

सर्व किंकर्तव्य विमूढ होऊन वसंतसेनेकडे पहात उभे राहाले. वैद्यानें नाडी तपासण्या-साठीं वसंतसेनेचा हात धरला. तिनें हात झिडकारल्यावर वैद्य म्हणाला–"औषधानें नाहीं हा रोग बरा होणार! मी करतों उपाय! सांप उतरवल्या शिवाय नाहीं चालणार!" असें सांगून वैद्य मंत्र पुटपुटूं लागला. त्यावर वसंतसेना म्हणाली–"अरे वैद्या! पुरे कर तुझीं तीं औषधें व ती वटवट! इथें तुझी डाळ नाहीं शिजायची."

वैद्यानें असाध्य रोग समजून व एक श्राप देऊन कीं, मोठ्या वैद्यबुवांना पाठवून देतों, तेथून पाय काढला.

तिकडे यमदूत वसंतसेनेचा प्राण घेऊन यमाकडे गेला. यम त्याला फार रागावला. म्हणाला–"अरे मी ज्या वसंतसेनेला आणा-यला सांगितलें ती ही नव्हे. किती घोटाळा केलास पहा! तुला कळलें नाहीं तर तूं परत येऊन विचारून जायला नको होतें का? जा घेऊन हे प्राण परत आणि घाल त्या बिचारीच्या शरिरांत. लवकर जा. नाहीं तर लोक दहनविधि सुद्धां उरकून घेतील. आणि मी सांगितलें होतें त्या वसंतसेनेचा जीव घेऊन ये."

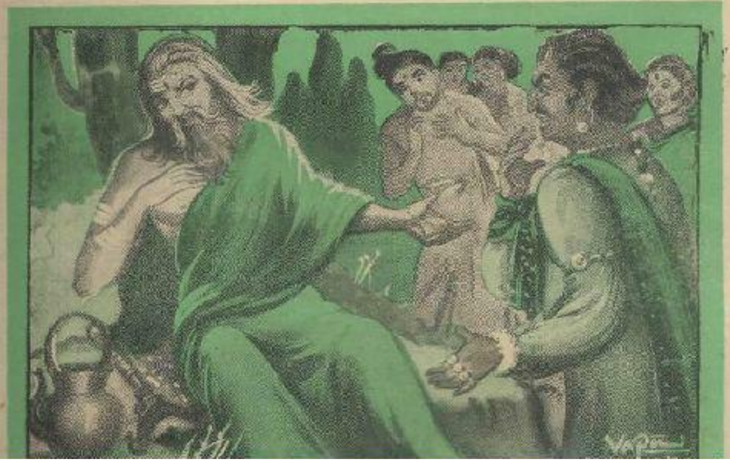
यमदूत धांवत धांवत वसंतसेनेला तो जेथें सोडून गेला होता तेथें आला. पण वसंतसेनेच्या शरिरांत दुसराच प्राण शिरलेला पाहून तो पेंचांत पडला कीं काय करावें. यमदूत अदृश्यपणें तेथें हिंडत फिरत होता. त्याला हें कळायला वेळ लागला नाहीं कीं, वसंतसेनेच्या शरिरांत वैरागी येऊन बसला आहे. वसंतसेनेचा प्राण कोणत्या तरी मृतदेहांत घालून खऱ्या वसंतसेनेचे प्राण वेळेवर पोंचते करण्याची त्याला घाई झाली होती. त्यानें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाहीं व वैराग्याच्या मृतदेहांत वसंतसेनेचा प्राण घालून तो निघून गेला.

वैरागी उठून बसला व ओरडूं लागला–"परभृतिका! परभृतिका!" तो आवाज वसंतसेनेचा होता. पण शांडिल्यला वाटलें कीं, त्याचे गुरुजी जिवंत झाले आहेत.

वैराग्याच्या शरिरांत बसलेली वसंतसेना म्हणाली–"रामिलक! रामिलक!"

रामिलक जवळ जाऊन विचारूं लागला–"काय बुवा?"

"जवळ ये रामिलक! जवळ ये! माझा हात धर!" वैराग्याच्या बायकी अंगचेष्टा पाहून रामिलक थोडा वेळ देहभान विसरला. त्याला वसंतसेनाच आठवली. तिनें विचारलें–"इतका उशीर कां लावलास तूं?" थोड्या वेळानें आईकडे पाहून म्हणाली–"आई

ये ग इकडे. मी इकडे आहें." आणि तिकडे वसंतसेना ठीक बैराग्यासारखें बोलत होती.

यमदूत आपलें तिकडचें काम उरकून पुन्हां इकडचें काम पुरें करण्यासाठीं आला. वसंतसेनेचा प्राण वसंतसेनेच्या शरिरांत पोंचविण्याची जबाबदारी त्याचीच होती.

त्यानें वसंतसेनेच्या शरिरांत बसलेल्या बैराग्याला नमस्कार करून विनंति केली– "बुवा! आतां हें शरीर सोडलें पाहिजे आपल्याला." त्यानें बैराग्याच्या शरिरांतून वसंतसेनेचा प्राण काढून घेतला होता.

बैरागी म्हणाला–"बरें तर!" आणि त्यानें स्वतःच्या शरिरांत प्रवेश केला. त्यानें वसंतसेनेचें शरीर सोडल्याबरोबर यमदूतानें वसंतसेनेचा प्राणतिच्या शरिरांत पोंचता केला. यमदूताचें काम संपलें व तो निघून गेला.

हें सर्व इतकें अदृश्यपणें झालें कीं यमदूत व बैरागी या दोघां शिवाय कोणाला कळलें नाहीं. सर्व चकित होऊन नुसती गंमत पहात होते.

वसंतसेना आतां पुन्हां स्वतःसारखी बोलूं लागली. तिनें आईला रामिलिकला व आपल्या सखींना ओळखलें. त्यांनीं ही कसें वरळत होती हें सांगितलें व म्हणाली– "आम्ही तर तू बरी होण्याची आशाच सोडून दिली होती."

बैरागी देखील आतां वसंतसेनेसारखें बोलण्याचें सोडून स्वतःच्या आवाजांत बोलूं लागला तेव्हां शांडिल्यानें चकित होऊन त्याला विचारलें–"गुरुवर! आपण इतका वेळ काय खेळ चालविला होता? मला भ्रम घालण्यासाठीं कीं आणखी कांहीं.

"सूर्यास्ताची वेळ झाली आहे. चल स्नान करून संध्या करूं व मग बोलूं या विषयीं!" असें सांगून बैरागी आपल्या शिष्याला घेऊन नदीवर आंघोळीला गेला.

रंकाचा राव झाला

फ्रिजिया देशांत गॉर्डियस नांवाचा एक तरुण शेतकरी रहात असे. तो आपली बैलगाडी जुंपून आठवड्याच्या बाजाराला निघाला. एकटाच होता तो.

गाडी चालू असतां कोठून तरी एक गरुड पक्षी उडत येऊन गाडीच्या जोंखडावर मधोमध बसला. ग्रीक लोकांच्या समजुती-प्रमाणें हा एक शुभ शकुन मानला जातो. गॉर्डियसनें विचार केला, आहे झालें कांहीं-तरी समजूत. आपण शेतकरी. आपल्या नशिबीं काबाडकष्ट करणें लिहिलें आहे तें सुटावयाचें आहे थोडेंच.

त्याचवेळीं केलिनसस नगराचा राजा एकाएकीं मरण पावला. राज्यांत मारामारी व दंगेधोपे सुरू झाले. पण एक संत बाई समाधिस्थ होऊन बसली. लोक तिच्या चारी बाजूला जमा झाले. ती म्हणाली–"तुमचा राजा इकडेच बैलगाडींत बसून येत आहे. गाडींत त्याच्याबरोबर त्याची राणी देखील बसली आहे. गाडीच्या जोंखडावर गरुड पक्षी बसलेला आहे!"

तें ऐकून प्रजा शांत झाली व नव्या राजाची वाट उत्सुकतेनें पाहूं लागली.

परंतु ती वाणी ऐकून एक तरुण स्त्री राजधानी बाहेर ज्या वाटेनें राजा येणार होता तिकडे पळत गेली. तिला वाटेंत एक बैलगाडी दिसली. त्या गाडीच्या जोंखडावर गरुड पक्षी होता. गाडींत एक तरुण गांव-दळ शेतकरी बसला होता. पण त्याच्या-बरोबर कोणी बाई नव्हती.

त्या बाईनें गाडीसमोर उभी राहून गाडी थांबवली व गोर्डियसला म्हणाली– "मला घेऊन चल आपल्याबरोबर. गार्डि-यसनें जास्त विचारपूस न करतां गाडी

थांबविली आणि त्या तरुण स्त्रीला गाडींत बसवून घेतलें. तेव्हां ती म्हणाली–" हें पहा, तूं मला एक वचन दे ! तूं माझ्याशीं लग्न केलेंस तर आज संध्याकाळीं तुला एक मंगलवार्ता कळेल."

गरुड पक्षी पाहिल्यापासूनच गॉर्डियसला ग्रीक लोकांच्या समजुतीप्रमाणें कांहींतरी शुभ होणार असें वाटत होतें. पण त्यानें तिकडे दुर्लक्ष केलें होतें. आतां या बाईनें येऊन पुन्हां तीच गोष्ट सांगितली तेव्हां त्या स्त्रीकडे थोडा वेळ पहात तो म्हणाला– "तुझ्यांत जितकें सौंदर्य आहे तितकीच बुद्धि असेल तर तुझ्याशीं लग्न करण्यांत मला कांहीं हरकत नाहीं."

"माझ्या बुद्धीवर विश्वास ठेव." ती स्त्री म्हणाली. नंतर ती भविष्य वाणी सांगून ती म्हणाली–"मी गाडींत बसून तुझ्याबरोबर आलें तरच तूं राजा होशील."

गॉर्डियसनें मान हलवून होकार दिला आणि गाडी पुढें चालूं लागली. काळोख होण्यापूर्वी गाडी राजधानींत पोंचली. बैलगाडी, तिच्या जोखडावर गरुड पक्षी, गाडींत एक तरुण व तरुणी पाहून प्रजेनें त्यांना आपला राजा राणी मानून जयजयकार केला.

अशा प्रकारें गोर्डियस केलिसस नगराचा राजा झाला.

ज्या जोखडावर गरुड बसला होता तें जोखड व जी दोरी त्या वेळीं त्याच्या हातांत होती, त्या दोरीनें त्यानें जोखडाला एक गांठ बांधली व तें जोखड व दोरी देवाला अर्पण केली. त्यानें असेंहि सांगितलें कीं जो कोणी ही गांठ सोडून दाखवील तो चक्रवर्ती होईल.

ती गांठ कोणी सोडवूं शकला नाहीं. विश्वविजयी शिकंदर बादशहा देखील ती गांठ सोडवूं शकला नाहीं. शेवटीं निराश होऊन त्यानें ती तलवारीनें कापून टाकली.

लोभाला मर्यादा नाहीं !

एका गांवीं दोन लहानपणचे मित्र रहात असत. त्यांपैकीं एक विसाव्या वर्षी हिंमालय पर्वतांत गेला व इका साधूची मर्जी संपादन करून त्यानें अनेक सिद्धी मिळविल्या. दहा वर्षांनीं तो आपल्या गांवीं परत आला. गांवकऱ्यांनीं त्याला गांवाबाहेर एका आमराईंत एक झोंपडी बांधून दिली. तींत तो राहूं लागला.

हळुहळू त्याला प्राप्त झालेल्या सिद्धींची चर्चा गांवोंगांव पसरली. लोक कोणाला कांहीं आजार झाला कीं साधूकडे येऊन त्याच्याकडून इलाज करवीत. साधूच्या हाताला असा कांहीं गुण होता कीं असाध्य म्हणून ठरलेला आजार देखील बरा होऊन जाई.

साधूचा मित्र कोठेंतरी मजुरी करून उदर निर्वाह करीत असे. आपल्या मित्राला सिद्धी प्राप्त झालेली ऐकून तो धांवत त्याला भेटायला आला व म्हणाला–"मित्रा, माझी गरीबी दूर कर! तूं चार पैसे दिलेस तर सुखानें चार दिवस जातील."

साधूनें आपल्या एका खड्याकडे बोट दाखवून तो घ्यायला सांगितलें. आश्चर्य असें कीं साधूनें बोट दाखविल्याबरोबर तो खडा सोन्याचा झाला होता.

तेवढ्यावर त्याच्या मित्राचें समाधान झालें नाहीं. म्हणाला–"हें किती दिवस पुरणार?"

साधूनें एका मोठ्या दगडाकडे बोट दाखवून म्हटलें–"तो दगड घेऊन जा!"

पण तेवढ्यानें देखील त्याच्या मनाचें समाधान झालें नाहीं. म्हणाला–"एवढेंच!"

साधूनें विचारलें–"मग आणखी काय पाहिजे?"

मित्र म्हणाला–"तुझें तें बोट देशील तर!"

साधूनें हसतें स्मित केलें आणि म्हणाला–"उद्यां ये!"

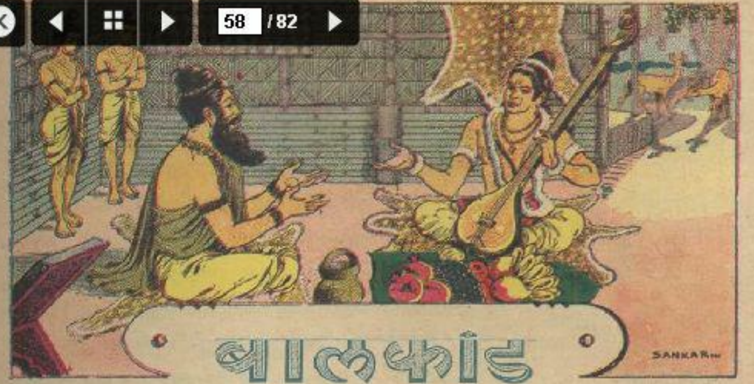

बालकांड

ऋष्यश्रृंगमुनि राजा दशरथाचे अतिथि म्हणून अयोध्येला आले. राजानें त्यांना राहण्यासाठीं एक सुंदर आश्रम बांधून दिला व त्यांना कोणत्याहि प्रकारें त्रास होऊं नये अगर कोणत्याहि वस्तूची उणीव भासूं नये याची काळजी घेतली राजानें एक दिवशीं ऋष्यश्रृंग मुनींना नमस्कार केला व विनम्रपूर्वक निवेदन केलें कीं, देवाच्या कृपेनें मला या जगांत सर्व प्रकारचें सुख व संपत्ति, धन-वैभव, राज्य, कीर्ति सर्व भरपूर लाभलें आहे. पण पुत्रप्राप्ति नाहीं. म्हणून आपण कांहीं तरी उपाय करावा.

मुनींनीं प्रथम अश्वमेध यज्ञ करण्यास सांगितलें. त्या प्रमाणें यज्ञाची तयारी सुरू झाली. जाबाली आदि तज्ञ मुनींना खास निमंत्रणें पाठविण्यांत आलीं.

वशिष्ठमुनींनीं यज्ञाला लागणाऱ्या वस्तूंची यादी करून दिली व यज्ञाचा घोडा सोडण्यास सांगितलें. घोड्या बरोबर चतुरंग सेना पाठविण्यांत आली.

सरयू नदीच्या उत्तरेकडील तीरावर यज्ञ-शाला तयार करण्यांत आली. या कामासाठीं तज्ञ वास्तुशास्त्री, शिल्पशास्त्री, सुतार गवंडी वगैरे नेमण्यांत आले. ब्रह्मवृंदास उतरण्या-साठीं पर्णशाळा तयार करण्यांत आल्या.

मिथिलेचे महाराज जनक, काशीनरेश, दशरथ राजाचे श्वशुर केकेयराज, अंगनरेश

रोमपाद वगैरे लहान थोर सर्व राजा रजवाड्यांस निमंत्रणें पाठविण्यांत आलीं. कित्येक राजांना स्वतः सुमंत्र निमंत्रण पत्र देऊन आला. अतिथि गृह भरून गेलें.

शुभमुहूर्त पाहून दशरथ महाराज यज्ञशालेकडे निघाले. यज्ञ प्रारंभ झाला. पहला हविर्भाग इंद्राला समर्पित करण्यांत आला. राजानें अतिथि अभ्यागतांच्या सत्काराची उत्तम व्यवस्था ठेवली होती.

अश्वमेध संपन्न झाल्यावर राजानें ऋत्विजांना आपली सर्व भूमि दान करून टाकली. परंतु ब्राह्मण म्हणाले—"राजा! ही भूमि घेऊन आम्ही काय करणार! तूंच याची योग्य ती व्यवस्था कर. दिलेलें दान परत घेणें धर्मविरुद्ध असल्या कारणानें राजानें ती जमीन ब्राह्मणांची म्हणून ठेवून घेतली व तिच्या लागवडीची व्यवस्था त्यांच्या वतीनें करावयाचें ठरविलें आणि गोदान केलें. दहा लक्ष गाई व कोट्यावधि सुवर्ण मुद्रा दान करून सर्वांचा आशीर्वाद मिळविला. नंतर उरलेलें सर्व धन ऋष्यशृंग व वशिष्ठ मुनींना दान करून टाकलें.

इतक्यांत एक गरीब ब्राह्मण हात जोडून राजा दशरथासमोर उभा राहिला. राजानें आपल्या हातांतील सुवर्णकंकण दान करून त्याचा आशीर्वाद देखील मिळविला.

अश्वमेध यज्ञ संपूर्ण झाल्यावर ऋष्यशृंग मुनींच्या आज्ञेनें दशरथ राजानें पुत्रकामेष्टी यज्ञ आरंभ केला. तेहतीस कोटी देव यज्ञास हजर होते. स्वतः ब्रह्मदेव देखील हजर होता. देवांनीं ब्रह्मदेवाला नमस्कार करून रावणाच्या विरुद्ध फिर्याद केली.

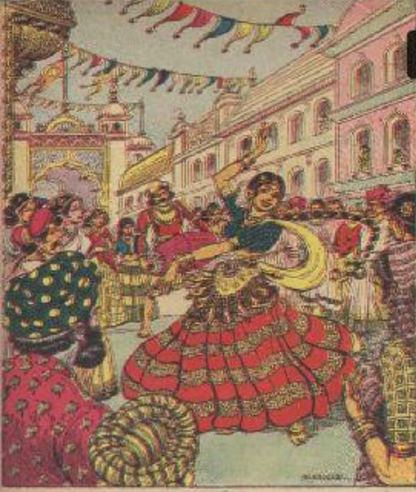
ब्रह्मदेवानें सर्वांचें गाऱ्हाणें ऐकून घेतलें व सर्वांना सांत्वना देत म्हणाला—"घाबरू नका. स्वतः शेषशायी विष्णु अवतार घेऊन तुमचें दुःख निवारण करील. दुष्ट रावणानें

शंकराची भक्ति करून देव, दानव व मानव यांच्यावर अजिंक्यपद मिळविलें असलें तरी त्याचे दिवस सुद्धां भरत आले आहेत. विष्णूचा अंश दशरथ राजाची पट्टराणी कौसल्या हिच्या पोटीं जन्मास येऊन रावणाचा संहार करील." तें ऐकून देवांना आनंद झाला.

पुत्रकामेष्टी यज्ञ यथाविधि चालू होता. दशरथ राजाची भक्ति, वशिष्ठ, जाबाली वगैरे ऋषींचा आशीर्वाद आणि ऋष्यशृंग मुनींची तपश्चर्या या सर्वांच्या सहाय्यानें यज्ञ पूर्ण झाला. ब्रह्मदेवानें देवांच्या मनाचें सांत्वन केल्यावर थोड्या वेळानें हवनकुंडांतून एकाएकीं एक अद्भुत दैवीशक्ति बाहेर येत असलेली सर्वांस दिसली. तिच्या हातांत एक सुवर्णकलश होता. दशरथ राजानें देवीला साष्टांग नमस्कार केला. देवीनें राजाला आशीर्वाद दिला व म्हणाली—"राजन्! ही एक दिव्य खीर आहे. प्रजापतीच्या आज्ञेनें मी घेऊन आलें आहे. तूं ही खीर आपल्या राण्यांना खायला दे. तुला पुत्रप्राप्ति होईल."

दशरथ राजानें नमस्कार करून त्या देवीच्या हातून तो सुवर्ण कलश घेतला व

तीन वेळां देवीला प्रदक्षिणा करून पुन्हां साष्टांग नमस्कार केला. देवी अशीर्वाद देऊन अदृश्य झाली.

यज्ञ संपला दशरथ राजानें आनंदानें अर्धी खीर कौसल्येला दिली उरलेल्यांतली अर्धी सुमित्रेला दिली, पुन्हां उरलेल्यांतली अर्धी कैकेयीला दिली व जी उरली ती पुन्हां सुमित्रेला दिली. तिघींनीं तो देवीचा प्रसाद म्हणून खीर पिऊन टाकली.

योग्य समयीं तिघी राण्या गरोदर झाल्या. राजाला फार आनंद झाला. प्रजेला पण आनंद झाला.

इकडे विष्णु स्वतः अवतार घेणार हें ऐकून इतर देवांनीं पण मर्त्यलोकीं जन्म घेण्याचें ठरविलें. ब्रह्मदेवाच्या आज्ञेनें देवांनीं वानररूप घेऊन पृथ्वीवर जन्म घेतला. इंद्राच्या कृपेनें वाली, सूर्याच्या कृपेनें सुग्रीव बृहस्पतीच्या कृपेनें तारा, कुबेराच्या कृपेनें गंधमादन, विश्वकर्माच्या कृपेनें नल, अग्नीच्या कृपेनें नील, वरुणाच्या कृपेनें सुशेण व वायु-देवाच्या कृपेनें हनुमान मर्त्यलोकीं अवतरले. सर्व एकाहून एक पराक्रमी होते. इतर देव लक्षावधि वानर होऊन आले. रावणाचा संहार करण्यासाठीं मर्त्यलोकीं जावयास सर्व देव तयार झाले. सर्व वानर किष्किंधापुरांत वाली व सुग्रीव यांना आपला राजा व नल, नील आणि हनुमान यांना त्यांचे मंत्री मानून राहूं लागले.

पुत्रकामेष्टी यज्ञ झाल्यानंतर सुमारें दहा महिन्यांनीं चैत्र शुद्ध नवमीच्या दिवशीं पुनर्वसु नक्षत्रांत कौसल्येच्या पोटीं श्री रामचंद्रानें अव-तार धारण केला. पुष्य नक्षत्रांत कैकेयीच्या पोटीं भरत व आश्लेषा नक्षत्रांत सुमित्रेच्या पोटीं लक्ष्मण व शत्रुघ्न जन्मास आले.

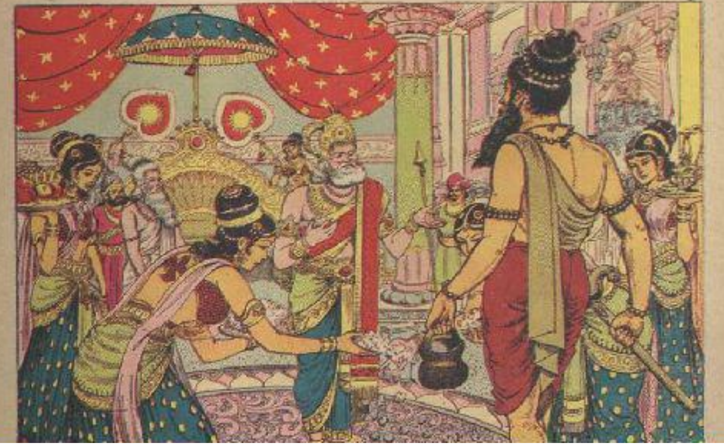
अयोध्या नगरींत सर्वत्र आनंदी आनंद होता. दशरथानें असंख्य गाई व अन्न-

वस्त्रादींचें दान करून ब्राह्मणांचा आशीर्वाद मिळविला.

चार ही भावंडें लहानाचीं मोठीं होऊं लागलीं. त्यांच्या बाललीला पाहून तर्व सुखी झाले. सर्व भावंडांचें परस्परांवर अपार प्रेम होतें. त्यांतल्या त्यांत लक्ष्मणाचें रामावर व शत्रुघ्नाचें भरतावर विशेष प्रेम होतें. खाणें पिणें, खेळणें, झोंपणें सर्व बरोबर.

राजा दशरथानें राजकुमारांच्या विद्या-भ्यासाची वशिष्ठ मुनींच्या सल्ल्यानें सर्व व्यवस्था केली. वेदवेदांग व धनुर्विद्येंत सर्व पारंगत झाले. मुलांना सोळावें वर्ष लागलेलें पाहून राजानें त्यांचा विवाह करण्याचें ठरविलें व वशिष्ठ मुनींचा सल्ला घेतला. त्याच वेळीं विश्वामित्र मुनि दशरथाकडे आले. राजा आनंदानें सिंहासनावरून उतरून वशिष्ठ मुनींच्या स्वागतासाठीं पुढें गेला व आदर-पूर्वक नमस्कार करून येण्याचें कारण विचारलें.

विश्वामित्र ऋषींनीं राजाला आशीर्वाद दिला व विचारलें—"राजा, तुझी प्रजा सुखी आहे ना! तिला शत्रूचें भय तर वाटत नाहीं ना!" नंतर वशिष्ठ आदि थोर मुनींना नमस्कार करून दरबारांत प्रवेश केला. राजानें विश्वामित्र ऋषींना बसावयास उच्च आसन

देऊन सर्व प्रकारें त्यांचा गौरव केला व म्हणाला–

"मुनीश्वर! आपल्या आशीर्वादानें मी सकुटुंब सुखी आहें व प्रजापण सुखी आहे. आपण दर्शन देऊन आम्हां सर्वांस कृतार्थ केलेंत. आतां कांहीं सेवा योग्य कार्य असेल तर आज्ञा करावी. आपली आज्ञा शिरसावंद्य आहे."

विश्वामित्र मुनींना फार आनंद झाला. म्हणाले–"महाराज, मी यज्ञ आरंभिला आहें. परंतु मारीच व सुबाहु नांवाचे राक्षस यज्ञांत विघ्न घालीत आहेत. मी त्यांचें पारिपत्य केलें असतें किंवा त्यांना शाप देऊन भस्म केलें असतें. परंतु तसें केल्यास व्रतभंग होईल. म्हणून मी मदतीसाठीं तुझ्याकडे आलों आहें. तुझा मोठा मुलगा राम हा फार पराक्रमी आहे असें मी ऐकलें आहे. त्याला माझ्या बरोबर पाठव. तो त्या राक्षसांचें पारिपत्य करूं शकेल, माझी खात्री आहे व वसिष्ठ मुनींना देखील या गोष्टीची कल्पना असेल."

तें ऐकून दशरथ राजा घाबरून गेला. सिंहासनावरून उतरून आला व विश्वामित्र ऋषीचे पाय धरून प्रार्थना केली कीं, रामाचें वय अजून कोवळें आहे. त्याच्यावर मी हा भार कसा टाकूं. त्याच्या ऐवजी मी स्वतः आपली चतुरंग सेना बरोबर घेऊन येतों व त्या राक्षसांचा संहार करतों. रामावर ही जबाबदारी टाकतांना माझें मन कचरत आहे."

विश्वामित्र म्हणाले–"तूं रावणाचें नांव ऐकलेंच असशील त्यानें शंकराला प्रसन्न करून अनेक शक्ति मिळविल्या आहेत. त्याच्या आज्ञेनें हे राक्षस यज्ञांत विघ्न घालीत आहेत. त्यांचें पारिपत्य करणें तुला शक्य नाहीं. तूं माझें ऐक व रामाला माझ्याबरोबर पाठवून दे!"

"मुनिवर ज्यांचें पारिपत्य करणें मला देखील शक्य नाहीं त्यांना राम कसा मारूं शकेल? आपणच विचार करावा. रामाला मी ह्या कामासाठीं आपणाबरोबर पाठविलें तर मला लोक नांवें ठेवतील." दशरथ म्हणाला.

तें उत्तर ऐकून विश्वामित्र ऋषींना राग आला. ते उभे राहले व म्हणाले—"वचन देऊन नकार देणारा राजा मी तुझ्या वंशांत पाहिला नाहीं. बरें तर मी येतों."

पण विशिष्ठ मुनींनीं राजाची समजूत घातली—"राजन! विश्वामित्र ऋषींचा पराक्रम तूं ओळखला नाहींस वाटतें! त्यांनीं आपलें क्षात्रतेज दाखवून कीर्ति मिळविली व तपश्चर्या करून राजर्षी झाले. त्यांनीं शस्त्र हातीं न घेण्याचें व्रत घेतलें आहे. त्यांनीं जीं अनेकानेक अस्त्रें मिळविलीं आहेत ती रामाला शिकवून त्याच्या हातून राक्षसांचा संहार करवून घेतील. विश्वामित्र मुनी जवळ असे पर्यंत तुला रामाच्या रक्षणाची काळजी करण्याचें कारण नाहीं. या शिवाय एकदां वचन देऊन व तें परत घेऊन तूं ईक्ष्वाकु वंशाचें नांव कलंकित करीत आहेस. राक्षसाचें पारिपत्य करण्यासाठीं तुझ्या किंवा रामाच्या मदतीची विश्वामित्र ऋषींना काय गरज? तुझ्या मुलाचें हित करण्यासाठींच ते येथवर स्वत: आले आहेत. म्हणून तूं निश्चित होऊन रामाला त्यांच्याबरोबर पाठवून दे."

वशिष्ठमुनींचा सल्ला ऐकून दशरथ राजानें रामलक्ष्मणांना बोलाविलें आणि विश्वामित्र ऋषींच्याबरोबर त्यांना पाठवून दिलें. विश्वामित्र ऋषि प्रसन्न होऊन म्हणाले—"दशरथा! राम व लक्ष्मण यांचें रक्षण मी स्वत:च्या डोळ्यासारखें करीन." असें सांगून त्यांनीं राजाचा निरोप घेतला. रामलक्ष्मणाजवळ शस्त्रें होतीं धनुष्यबाण होते व तलवार पण होती.

खजुराहो

आज खजुराहो हें मध्य प्रदेशांतलें एक लहानसें खेडें आहे. परंतु मध्ययुगीन भारतांत तें एक वैभवशाली सुंदर नगर म्हणून प्रसिद्ध होतें. भारतीय शिल्पकलेचें व मूर्तिकलेचें खजुराहो हें एक इतिहास प्रसिद्ध उदाहरण आहे. येथील मूर्तिकला भारतांत अद्वितीय अशी आहे.

खजुराहो नगरीं एका काळीं ८५ देवळें होतीं. त्यांपैकीं आतां फक्त ३० देवळेंच पहावयास मिळतात. ह्या देवळांचा निर्माण काळ इ. स. ९५० ते १०५० च्या दरम्यान मानला जातो.

या सर्व देवळांचें शिल्प प्रेक्षणीय आहे. त्यांतल्या त्यांत कंटरिया महादेव याचें मंदिर, त्याची शिल्पकला व ८०० वर मूर्ति पाहून त्या मनुष्य निर्मितच आहेत कीं देव निर्मित अशी एक शंका मनांत येते.

चतुर्भुजालय, पार्श्वनाथालय वगैरे देवळें देखील उत्कृष्ट कलेचीं उदाहरणें आहेत. यांचें विशेष म्हणजे स्तंभावर केलेलें कोरीव काम.

त्याग

★ रामतीर्थ

एकदां दोन साधु एका वाटेनें कोठें तरी जात होते. दोघांनीं सर्व संग परित्याग केला होता. एका साधूला वाटत होतें कीं सर्वस्वाचा होम केल्याशिवाय मुक्ति मिळणें शक्य नाहीं. त्याच्या जवळ एक फुटकी कवडी देखील नव्हती.

दुसऱ्या साधूला वाटे कीं सर्वसंग परित्याग केला तरी या जगांत जोंपर्यंत जगावयाचें आहे तोंपर्यंत पैसा हा लागणारच. म्हणून अगदीं आवश्यक तितकेच पैसे जवळ ठेवीत असे.

दोघे संध्याकाळच्या सुमारास चालत चालत एका नदीकाठीं आले.

पहिला साधु म्हणाला–"आपण उद्यां सकाळीं जाऊं पैल तरीं"

"येथें जवळ पास गांवबीव कांहीं दिसत नाहीं या निर्जन स्थानीं रानटी श्वापदें येण्याचा संभव आहे. आपण मदतीसाठीं कोणाला हाक मारली तरी कोणी येणार नाहीं. आपण दोघे या तरीवाल्याला चार पैसे देऊन पैल तिरीं जाऊं या. माझ्या जवळ आहेत पैसे." दुसरा साधु म्हणाला.

दोघे नदी पार गेले. गांवांत एका धर्म शाळेंत उतरले. धर्म शाळेतर्फे त्यांना जेवण मिळालें. जेवून खाऊन दोघे झोंपण्यासाठीं आडवे झाले.

"पाहिलेंत, पैसे होते म्हणून आपण नदीपार येऊं शकलों आणि निश्चिंतपणें आतां अंग टेकायला जागा मिळाली?" दुसरा साधु म्हणाला.

"पैसा होता म्हणून नाहीं आपल्याला आराम मिळाला, पैसा आपण सोडला. म्हणजे दिला म्हणूनच मिळाला. त्याग केल्यानें मनुष्य सुखी होतो याचें हें प्रत्यक्ष उदाहरण आहे!" पहिला साधु म्हणाला.

फोटो जोडनांवें चढाओढ

ऑक्टोबर १९६१ :: बक्षिस १० रुपये

कृपा करून जोडनांवें पोस्ट-कार्डावरच पाठवावीत

वरील फोटोंची ओळख करून देणारीं जोडनांवें दोन ते चार शब्दांत किंवा त्याहून मोठीं पण परस्परांशीं थोडें फार साम्य दर्शविणारीं असावींत आणि तीं जोडनांवें पोस्ट-कार्डावर स्वतःचें नांव व संपूर्ण पत्त्यासह ७ ऑगष्ट १९६१ पूर्वी खालील पत्त्यासह पाठवावींत. पोस्ट-कार्डाखेरीज आलेलीं जोडनांवें स्वीकारण्यांत येणार नाहींत.

चांदोबा फोटो जोडनांवें चढाओढ,
चंदामामा प्रकाशन, मद्रास-२६

ऑगष्ट महिन्याचा निकाल

या महिन्यासाठीं खालील जोडनांवें सर्वोत्तम ठरलीं आहेत. या महिन्याचा अंक प्रसिद्ध होतांच बक्षिस १० रुपये मनिऑर्डरनें प्रेषकांचें नांवीं रवाना करण्यांत येईल.

पहिला फोटो: **ब्रह्मदेशाची मी कन्या हो; ब्रह्मगिरीची गिरिबाला!**

दुसरा फोटो: **मी मदनाची चापधारि रति, जिंकिन शिवशंकर भोळा!!**

प्रेषक: **श्री. रा. शं. अत्रे,**
खटाव बिल्डिंग, हेन्स रोड, भायखळा, मुंबई-२७